

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Bc. Damián Petr

Pojetí autority u Hanny Arendt a jeho pedagogické souvislosti

Hannah Arendt's conception of authority and its pedagogical context

Praha 2022

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Martin Strouhal, Ph.D

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval především vedoucímu své diplomové práce doc. PhDr. Martinovi Strouhalovi, Ph.D., za trpělivé vedení a poskytnutí cenných rad. Dále pak děkuji mé ženě za její blízkost a podporu při psaní práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 16. května 2022

Damián Petr

Klíčová slova (česky)

Hannah Arendt, římská triáda, autorita, tradice, náboženství, politika, morálka, svoboda

Klíčová slova (anglicky):

Hannah Arendt, Roman triad, Authority, Tradition, Religion, Politics, Morality, Freedom

Abstrakt (česky):

Předkládaná práce se zabývá pojetím autority u filosofky Hannah Arendt a jeho pedagogickými souvislostmi. Práce nejprve vychází z etymologie slova, která čtenáři pomáhá uchopit samotnou podstatu pojmu. V navazující části se čtenář seznamuje s historickým vývojem tématu autorita tak, jak ho vnímala samotná autorka. Dále se diplomová práce věnuje již konkrétním tématům, vztahujícím se k ústřednímu pojmu autorita. Cílem této zcela teoretické práce je popsat skrze myšlenkový proces autorky její pojetí tématu autority a vyvodit jeho pedagogické souvislosti, jež jsou rozebírány ke konci práce.

Abstract (in English):

This thesis deals with the philosopher Hannah Arendt's concept of authority and its pedagogical context. The work is first based on the etymology of the word, which helps the reader to grasp the very essence of the concept. In the subsequent part, the reader is acquainted with the historical development of the concept of authority as perceived by the author herself. Further on, the diploma thesis deals with specific topics related to the central concept of authority. The aim of this entirely theoretical work is to describe the topic of authority through the author's thought process and to deduce its pedagogical connections, which are discussed towards the end of the work.

OBSAH

1	ÚVOD	8
2	AUTORITA	9
2.1	POJEM, ETYMOLOGIE A VÝZNAM SLOVA AUTORITA.....	9
2.2	PŮVOD AUTORITY.....	11
2.2.1	Platón.....	12
2.2.2	Aristoteles	15
2.2.3	Římský vliv	19
3	PŘÍSPĚNÍ MODERNÍCH SOCIOLOGŮ K UTVÁŘENÍ TÉMATU	
	AUTORITA.....	24
3.1	ÉMIL DURKHEIM.....	24
3.1.1	Morálka v pojetí Durkheima.....	24
3.1.2	Propojení morálky s tématem autority	26
3.1.3	Zástupci morálky (vychovatelé a pedagogové).....	27
3.2	MAX WEBER	30
3.2.1	Byrokracie.....	31
3.2.2	Patriarchalismus.....	32
3.2.3	Charismatická autorita	33
4	HANNAH ARENDT	35
4.1	OSOBNOST H. ARENDT	35
4.2	ZTRÁTA AUTORITY V MODERNÍ SPOLEČNOSTI	37
4.3	AUTORITA A POLITIKA	40
4.4	LIBERALISMUS X KONZERVATISMUS	42
4.4.1	Liberalismus	43
4.4.2	Konzervatismus.....	44
4.5	SVOBODA	46
4.6	TYRANIE A AUTORITA	48
4.7	AUTORITA VE VÝCHOVĚ A VZDĚLÁVÁNÍ	52
4.7.1	Odpovědnost pedagoga	55
4.7.2	Odpovědnost dítěte	56

4.8	KRIZE AUTHORITY – ZÁVĚR.....	57
5	INTERPRETACE POJETÍ ARENDT U OSTATNÍCH AUTORŮ	59
5.1	KLOEG JULIEN, NOORDEGRAAF-EELENS LIESBETH.....	59
5.2	ITAY SNIR	60
5.3	GERARDO M. NIEVES LOJA.....	61
5.4	MARIAN ŠPRTA	62
5.5	MARIT HONERØD HOVEID	64
6	ZÁVĚR.....	66
7	BIBLIOGRAFIE:.....	69
7.1	ELEKTRONICKÉ ZDROJE	71
8	SEZNAM OBRÁZKŮ:	73

1 Úvod

Jedním z důležitých témat pedagogiky byl, je a pravděpodobně bude pojem autority. V průběhu historie se k problematice autority přistupovalo různým způsobem, od velmi striktního, autoritářského, až po zcela benevolentní přístup, který tento termín v moderní době v podstatě zrelativizoval. To v důsledku člověka, obzvláště pedagoga, přirozeně vede k položení otázky, jak tento termín uchopit a jak k autoritě přistupovat správně? Pravděpodobně nenalezneme ten jediný správný způsob, nicméně se můžeme snažit přiblížit alespoň z části tomu, čeho se problém autority hluboce dotýká.

Aniž bych musel zabíhat do konkrétního popisování příkladů, mohu říci, že se toto téma silně týká i mého pedagogického oboru v každodenních situacích. Denně musím ke svěřeným dětem zaujímat určitý postoj, což mě nutí o otázkách autority každý den přemýšlet. Z tohoto důvodu jsem se rozhodl napsat svou diplomovou práci právě na toto téma. Záměrně se ale nezabývám pojetím obecným. Soustředím se na konkrétní pojetí jedné osoby, která svým náhledem naše téma výrazně obohatila. Výstupem této práce není dát návod, jak v situacích správně postupovat. Cílem je ukázat, jak se na tuto problematiku dívala filosofka Hannah Arendt, která svým kritickým uvažováním pomohla oprášit mnoho podstatného z minulosti. Dále se zabývám tím, jaké pedagogické souvislosti můžeme vyvodit z jejího pojetí, neboť je přirozené, že se problematika prolíná do více rovin. Toto pojetí je spíše jen střípkem z mozaiky, kterou si člověk o tomto tématu může vytvořit. Nicméně pokud pročítáme texty autorky, postupně zjišťujeme, že se jedná o střípek velmi podstatný. Tato ryze teoretická práce je také obohacena o myšlenky dvou moderních sociologů, kteří autorčino pojetí svým způsobem ovlivnili. Rovněž v závěru uvádím, jak se s podobným tématem vyrovnávají ostatní díla.

Je tedy na samotném čtenáři, aby odhalil sílu pojetí Arendt. Arendt se nespokojí jen tak s nějakou odpovědí, ale snaží se svým kritickým náhledem odpovědět na otázky původu a podstatě věci, v čemž tkví její velikost. Nechává na čtenáři, jaký obraz si poskládá. Nicméně je důležité, aby byla mozaika co nejpestřejší.

2 Autorita

2.1 Pojem, etymologie a význam slova autorita

Na počátku této práce je vhodné nahlédnout k podstatě slova autorita. Nejdříve se podíváme na jeho etymologii, tedy původ a vývoj, následně k podstatě jako takové. Pokud se v této práci zabýváme pojetím slova autorita, je důležité mít opěrné body či mantinely, v jejichž hranicích se budeme pohybovat. Pokud bychom nedbali těchto mantinelů, mohla by se tematika posunout směrem velmi individuálním, čistě subjektivním. Takové pojetí by mohlo mít podobu vlastních názorů bez rozlišování podstaty věci. Je tedy nutné termín uchopit z hlediska jeho podstaty a významu, aby práce nemohla utéci směrem, který bude na hony vzdálen nejhlubšímu vyjádření pojmu. To nám pomůže kriticky nahlížet na pojetí autority jednotlivých osobností, které v této práci budou postupně zmiňovány. Ostatně tuto „titěrnou práci“ můžeme pozorovat již u řeckých velikánů, jakými byli Platón či Aristoteles, kteří se nespokojili se samotným pojmem. Zabývali se podstatou termínu do té doby, než ho poznali skutečně do hloubky. Můžeme tak spolu s Aristotelem říci: *„stejně jako při jiných zkoumáních bude i v tomto případě nejlepším postupem, budeme-li zkoumat věci od počátku, jak se přirozeně vyvíjí“* (Aristoteles, 2019, s. 49). Tohoto přístupu si můžeme povšimnout níže v podkapitolách zabývajících se řeckými filozofy.

Český etymologický slovník vystihuje pojem autority několika slovy: *„vážnost, vliv; uznávaná osobnost, autoritativní, autoritářský“* (Rejzek, 2001, s. 63). Původní význam můžeme spatřit v latinském slově „auctoritas“, jež nese význam „platnost“, „hodnověrnost“. Všimněme si ještě kořenu slova autorita. Je to slovo „autor“, přenesené z latinského „auctor“. Význam tohoto slova bychom mohli přeložit jako: *„původce, tvůrce“* (tamtéž). Slovník poukazuje ještě na slovo „augere“. *„Latinské slovo „augere“ označuje růst, posílit, podpořit, uplatnit. Osoba jako autorita je chápána jako napomahatel, podpůrce, vzor, příklad, předchůdce. Vlastnosti související s autoritou jsou podpora, záruka, jistota, spolehlivost a hodnověrnost“* (Mikulková, 2015, s. 79-80).

Termín autorita nalezneme v řadě slovníků. Publikace termín vysvětlují z mnoha úhlů pohledu. Může se jednat o celospolečensky chápaný význam nebo o termín specifikovaný pro jistou instituci. Akademický slovník cizích slov mluví o významu slova autorita takto: *„Obecně přijatý a uznávaný neformální vliv osoby nebo instituce založený na určitých kvalitách a vztazích, úcta, vážnost: otcovská, politická, morální, vědecká, mezinárodní, ČR prestiž. A dále: Obecně uznávaná osoba s tímto vlivem: být pro někoho autoritou, je*

autoritou ve svém oboru, uznávaným znalcem, vědcem“ (Petráčková, 1995, s. 84). Ve slovníku můžeme vidět ještě další dva pohledy, které jsou s termínem autorita spojeny. Prvním z nich je náhled sociologický: „*Vztah, v němž osoby nebo instituce přejímají vůdčí roli a prosazují cíle určité skupiny*“ (tamtéž). Druhým z nich je církevní: „*Zplnomocnění církve (resp. jejích zmocněnců) k spasitelskému poslání, které na ni přenesl Ježíš Kristus*“ (tamtéž).

Pro srovnání můžeme ještě nahlédnout do Cambridge Dictionary (2022). Pro slovo „authority“ nám slovník ukazuje tyto významy: „*The moral or legal right or ability to control*“, což bychom ve volném překladu mohli nazvat morálním či zákonným právem nebo schopností někoho ovládat či řídit. Další možný význam slova je „*a group of people with official responsibility for a particular area of activity*“. Tento význam ve volném překladu poukazuje na skupinu lidí s oficiální odpovědností za určitou oblast činnosti. Další (poněkud zjednodušený) význam autority je „*an expert on a subject*“, tedy odborník na určité téma. Neméně zajímavý význam můžeme najít v definici „*the power to control or demand obedience from others*“, tedy moc ovládat nebo vyžadovat poslušnost od ostatních. Poslední z výkladů, který zde stojí za zmínku, je „*the official power to make decisions for other people or to tell them what they must do*“, což lze volně přeložit jako oficiální pravomoc rozhodovat za jiné lidi nebo jim říkat, co by měli dělat.¹

Když se podíváme na významy, které nám dávají výše uvedené slovníky, můžeme si povšimnout rozdílu oproti slovníku etymologickému. Rozdílnost se nám nemusí na první pohled zdát zcela fatální. V důsledku to ale může mít větší vliv na uchopení našeho tématu. Povšimněme si, že etymologický slovník dává jistou volnost, pružnost, v uchopení významu slova. Volnost se ale pohybuje v určitých termínech, které naplňují význam slova. Oproti tomu význam slova z ostatních slovníků je již konkretizován a specifikován na určitou oblast.

Z hlediska vývoje se přirozeně nahlíželo na pojem autority v různých dobách jinak. Každá generace se snažila uchopovat či konkretizovat pojetí autority podle svého poznání, jak je

¹ Pro zajímavost zde uvádím fakt, že Cambridge Dictionary uváděl pro pojem Authority před šesti měsíci jiné významy. Je zajímavé, jakým způsobem se to změnilo. Pro srovnání zde uvedu původní anglickou podobu, již bez překladů: „*The power of right to do something.*“ „*A person who is an expert, or book that can be referred to, on a particular subject.*“ „*The person or people who have power in an administration etc.*“ „*A natural quality in a person which makes him able to control and influence people.*“ Tato podoba již není na Cambridge Dictionary k dohledání.

tomu i dnes. Výše uvedené definice z výkladových slovníků nesou jistou tíhu náhledů v různých kontextech sociologie, náboženství, politiky a dalších oblastech či oborech. Etymologický slovník takto „zatížen“ není. Za zmínku také stojí významnost latinského jazyka. Povšimněme si obecnosti latinského významu, která nám pomáhá o termínu uvažovat. Dle výše uvedeného významu slov „auctor“ a „augere“ nám může být zřejmé, že se autorita nemusí nutně týkat někoho, kdo má vysoké postavení v sociální skupině. Jestliže termín ukazuje slova hodnověrnost, podpora a vlastnosti spojené s těmito pojmy mohou být spolehlivost a jistota, může být s autoritou spojen zcela kdokoliv, na koho je spolehnutí, kdo je věrohodný. Jedná se především o získanou dovednost, které může dostat kdokoliv, kdo o ni usiluje. Nemusí se tedy nutně týkat jen dospělého člověka. Jedno latinské slovo nám může říci o podstatě autority více než akademický slovník. Přitom však tento jediný termín nebrání volnému přemítání o významu.

2.2 Původ autority

Než se podíváme na konkrétní pojetí autority u Hannah Arendt, zaměřme se na původ autority jako takový. Kde se autorita objevila a kdo v minulosti tento pojem zavedl? Které momenty či texty měly v historii lidstva autoritativní charakter? Je dobré zmínit, že se stále pohybujeme v intenci západního smýšlení. Pojem a tradice autority má hluboké kořeny právě v evropské mentalitě. Jak níže uvidíme, samotná Hannah Arendt vychází z evropské tradice², tedy z uvažování, které má své kořeny v římském způsobu přemýšlení obohaceného řeckou filozofií.³ Přestože se nám může tradice, ze které vycházíme, jevit jako ztracena v dávné minulosti, můžeme i podle autorky minulost hledat: „*Vlákno tradice je přetrženo a minulost musíme objevovat sami, tj. musíme číst autory minulosti tak, jako by je před námi nikdo nečetl*“ (Arendt, 1994, s. 129).

Jak Arendt zmiňuje, přes svou dlouhou historii „*autorita jako rozhodující činitel v lidských společnostech neexistovala odjakživa*“ (1994, s. 19). Dle autorky můžeme zřetelně vidět

² Přestože kniha *Krise kultury* vyšla Arendt v roce 1954 v USA, autorka byla silně ovlivněna svým studiem v Evropě do doby II. světové války. Můžeme tak říci, že Arendt vychází z tradice Evropy.

³ Jedná se o velmi zjednodušené vyjádření. Joseph Ratzinger vydal publikaci *Evropa*, ve které se zabývá podstatou Evropy. V ní popisuje vznik a podstatu Evropy mnohem hlouběji. K naší formulaci, v práci uvedené, však můžeme uvést jeho citaci: „*Hranice Evropy nejsou uváděny, ale je jasné, že země, které jsou jádrem dnešní Evropy, ležely úplně mimo zorné pole starověkého historika. Vytvořením helénských států a Římské říše vznikl světadíl, který se stal základem budoucí Evropy, ale měl docela jiné hranice*“ (Ratzinger, 2005, s. 9).

pokus o zavedení něčeho „autoritě příbuzného“ u Platóna a Aristotela, tedy těch, kteří Evropské myšlení velmi silně ovlivnili, i když: „*ani řečtina, ani různé politické zkušenosti řeckých dějin nesvědčí o vědomí autority či nějakého způsobu vlády, který z ní plyne*“ (tamtéž). Je trochu zvláštní, že náznaky autoritativního chování, které mělo patřičný vliv na Evropu, neviděla v dalších dílech⁴. K tomuto polemizování zde ale nemáme prostor. Vycházíme jen z toho, co napsala samotná autorka. Pojdme se tedy podívat na ony prameny, ze kterých můžeme dle Arendt vyčíst náznaky autority.

2.2.1 Platón

Z knihy *Krise kultury* si můžeme povšimnout, že Arendt dobře znala texty řeckých filosofů. Neváhá o Platónovi (stejně jako o Aristotelovi) napsat, že mají minimální zkušenost s něčím, co dnes nazýváme autoritou. Pro naši práci je nezbytné vytvořit si základní představu o Platónově smýšlení týkající se formy vlády. Z Platonových spisů můžeme pozorovat (a to, jak níže vidíme, dokládá samotná Arendt), že Platón hledal ideální formu vlády, která by dobře vládla v jeho ideální obci. Abychom si mohli udělat alespoň minimální představu, uvedeme zde text Platóna z jeho *Ústavy*. Tento text je oporou pro Arendt, jež na základě toho uvádí: „*Existovaly dva druhy vlády, na něž se mohl Platón a Aristoteles odvolávat, z nichž odvozovali svoji politickou filosofii: jeden, známý jim z veřejné politické oblasti a druhý ze soukromé sféry řecké domácnosti a rodinného života*“ (1994, s. 19). Platón ve svém díle poukazuje na patero ústav⁵: „*Tedy je-li pět druhů obecních zřízení, bylo by také patero způsobů duše jednotlivců. Ovšemže. O tom člověku, který jest podoben aristokracii a kterého správně nazýváme dobrým a spravedlivým, jsme již vyložili. Ano, vyložili jsme. Dále pak jest asi probírat povahy horší, muže revnivého a ctižádostivého, blízkého ústavě lakónské, a dále muže povahy oligarchické, demokratické a tyranské*“ (2005, s. 304-305). Na základě tohoto rozebrání jednotlivých modelů můžeme

⁴ Jedním z dalších děl, která ovlivnila smýšlení západní civilizace, a která v sobě obsahuje rys autoritativního chování velmi silně, je do jisté míry Bible. Konkrétně Desatero ve Starém zákoně v knize Exodus. To v podstatě svou povahou ovlivnilo celé směřování oblasti morálky v Evropě. Když se podíváme na jeho zformulování, můžeme z něj vyčíst autoritu velmi silně. „*Filozof nemohl popřít, že existují hodnoty, které nemůže zpochybnit ani většina. Ale které? Před tímto problémem položil moderátor debaty Gad Lerner otázku: Proč nevztít za kritérium Desatero? A skutečně – Desatero není soukromým vlastnictvím křesťanů nebo židů. Je to nejvyšší výraz mravního rozumu, který se vyskytuje ve velké míře jako takový i v moudrosti jiných velkých kultur*“ (Benedikt IV, 2005, s. 56-57).

⁵ Ústava: Označuje nejen Platónovo dílo. Rovněž nám poukazuje na jistou „formu“ vládnutí v obci.

řící, že Platón viděl modely v aristokracii, timokracii, oligarchii, demokracii a tyranii. Mohli bychom je také nazvat formami vládnutí v „polis“⁶. Z výše napsaného textu Platóna můžeme uvažovat právě o tyranii jako o možné formě, která se nějakým způsobem přibližovala autoritativnímu vládnutí. Nicméně samotným Platónem byla tyranie zavrhnuta: „*Skutečný tyran jest tedy vpravdě, i když se snad někomu tak nezdá, skutečným otrokem, provádějícím největší lichotnictví a otročení, a pochlebníkem lidí nejhorších; svých žádostí neukojuje ani dost málo, nýbrž dovede-li kdo obsáhnouti zrakem celou jeho duši, jeví se doopravdy chud'asem, mající největší nedostatek; po celý život jest jen samý strach, je pln křečí a utrpení, ač jestliže se podobá stavu obce, nad kterou vládne*“ (2005, s. 348). Existovaly tedy (dle Arendt) v podstatě dva druhy autoritativní vlády. První vládu, vládnutí tyrana, jsme již zmínili. Druhý druh vlády, či politické síly, nese podobu vojenského velitele. Ten měl z pozice svého postavení jistou moc. To můžeme dobře rozpoznat ve chvílích válečného stavu: „*Jinou politickou zkušenost, při níž je třeba rozkazovat a poslouchat, mohl poskytnout válečný stav, kde vlastní důvod k ustavení autority zjevně vzniká ohrožením a nutností činit rychlá rozhodnutí*“ (Arendt, 1994, s. 20). Nicméně autorka komentuje tyto dva modely v řecké politické oblasti jako nevyhovující pro Platóna i pro Aristotela. „*Tyran zůstal pro Platóna i Aristotela „vlkem v lidské podobě“ a postava vojenského velitele byla příliš spojena s příležitostnou naléhavou potřebou, než aby mohla být modelem pro stálou instituci*“ (tamtéž). Pro Platóna tyto modely nebyly dostatečné. Nebyly přesvědčivé natolik, „*aby mohly být modelem pro stálou instituci*“ (tamtéž). Platónovi (stejně tak Aristotelovi) nezbylo než se podívat do jiné oblasti, ve které by mohl hledat model obsahující formu „správné autority“. Touto oblastí byly lidské vztahy rodin, řeckých domácností. Z nich čerpal obrazy, které mu pomáhaly utvářet koncept autority, vládnutí.⁷ U tyranie a despocie však nemůžeme předpokládat svobodu jedinců. Proto se Platón s těmito modely nemohl spokojit, neboť autorita je nutně spojena se svobodou.

⁶ Polis: jedná se o politické společenství.

⁷ V řeckých domácnostech vládnul pán domu. Ten měl pravomoci nad ostatními členy rodiny a otroky, nad kterými uplatňoval donucování. Takovou formu můžeme nazývat despotismem. Despocie: „(z řec. *despotes* = pán) – typ polit. systému státu, jehož vládcem je „despota“, což byl v historii čestný titul, který používali císaři Východořímské říše pro své syny a později též pro guvernéry jednotlivých provincií impéria“ (Nehněvajsa, 2017).

Nicméně Platón nekončí svým dílem *Ústava*. Později sepisuje spis *Zákony*, který určitým způsobem navazuje na *Ústavu* a trochu ji dokresluje – dílo se zabývá obcí výrazně realističtěji než v díle předchozím. Právě díky tomuto spisu můžeme vypožorovat Platónův posun i v oblasti autority: „*Autorita vyžaduje poslušnost, s níž si lidé uchovávají svobodu, a Platón doufal, že takovou poslušnost objevil, když v pozdním věku přisoudil onu kvalitu zákonům a učinil z nich výlučné vládce nad celou politickou sférou. Lidé mohli mít aspoň iluzi, že jsou svobodní tak, že na druhých nezávisí. Nicméně měli spíše tyto zákony zjevně panovat spíše despoticky než autoritativně, v tomto smyslu je příznačné, že Platón o nich musel hovořit v termínech nikoli politických, ale příslušejícím záležitostem soukromých domácností*“ (Arendt, 1994, s. 21).

Přestože Platónův spis o zákonech odkazuje na vnější rámec, který člověku dává jistou svobodu. Mohlo by se zdát, že se jedná o kvalitativní posun v oblasti autority, ale Arendt hodnotí tento filosofův posun poměrně kriticky. Poukazuje na jisté nedostatky zahrnující i kritiku autorovy iluze. Pravděpodobně právě z tohoto důvodu přisuzuje autorka největší váhu v oblasti autority nikoli Platonovým *Zákonům*, ale spisu *Ústava*. Právě v *Ústavě* Platón konkrétněji vyobrazuje utopickou podobu filosofa-krále – a jeho vztah k obci: „*Nestanou-li se, děl jsem, v obcích filosofové králi, nebo neoddají-li se nyníější takzvaní králové a panovníci upřímně a náležitě filosofii a nespadne-li toto obojí v jedno, politická moc a filosofie, a těm četným duchům, kteří se nyní různě ubírají za jedním nebo druhým cílem, násilím v tom nebude zabráněno, není pro obce, milý Glaukóne, konce béd a myslím, že ani ne pro lidské pokolení, a také nikdy dříve se neujme, pokud možno, tato ústava, o které jsme nyní vyložili, a nespátří světla slunečního*“ (2005, s. 222). Jak vidíme, Platón hovoří poměrně tvrdě o skutečnosti, ve které by se nespojila politická moc a filosofie. Přestože víme, že tento koncept vládnutí byl samotným autorem v pozdějším spisu přebudován do „realističtější podoby“, Arendt píše o této formě filosofa-krále jako o nejbližše vystiženém obrazu autority nejen v Platónově díle, ale v celém řeckém myšlení: „*Nikde se nepřibližuje řecké myšlení konceptu autority tak jako v Ústavě, kde Platón konfrontoval skutečnost v polis s utopickou vládou rozumu, zosobněnou filozofem-králem*“ (Arendt, 1994, s. 22). A dále: „*Filosofova vláda však musela být ospravedlněna a ospravedlněna mohla být jen tehdy, jestliže filosofova pravda platí pro celou sféru lidských věcí, od níž se filosof musel odvrátit, aby na ni mohl pohlížet. Pokud filosof není nic jiného než filosof, jeho hledání končí kontemplaní nevyšší pravdy, a ta je zároveň nejvyšší krásou, protože osvětluje vše ostatní. Pokud však je filosof člověk mezi jinými, smrtelník mezi*

smrtelníky, občan mezi občany, musí se své pravdy chopit a přetvořit ji v soubor pravidel; pak snad může vznést nárok stát se skutečným vládcem, filosofem – králem“ (Arendt, 1994, s. 31-32).

Když pročítáme Platonovy spisy, můžeme si povšimnout, že hledal takový způsob autority moci (ať politické či filosofické), která by svou legitimitu nevynucovala násilím ani jiným vynucovacím prostředkem, ale byla hodna následování svojí věrohodností a pravdivostí. Tak můžeme spatřovat jeho příklady pastýře a stáda, pána a otroků, ke kterým se, jak píše Arendt (1994, s. 25), stále vracel. Vracel se k nim právě z toho důvodu, aby mohl tuto tematiku znovu a znovu uchopovat a promýšlet. Dále autorka uvádí zcela podstatnou myšlenku, proč se vracel právě k těmto příkladům a proč je pro téma autority důležitý rozumový model filosofa-krále: *„Donucovací síla zde nespočívá v samotné osobě anebo v nerovnosti jako takové, ale v idejích, na něž filosof pohlíží“* (tamtéž). Platón tedy v tomto výrazně přispěl náhledem na autoritu. Snažil se najít model vládnutí, který by stál za následováním, aniž by k tomu člověk byl donucen a omezen na svojí vlastní svobodě. O to více pozoruhodné je, že neměl s vládnutím nějaké instituce, která by toto ztělesňovala, zkušenost. Přesto jeho myšlenky, jak uvidíme níže, ovlivnily západní uvažování.

2.2.2 Aristoteles

Další z myslitelů, který výrazně ovlivnil myšlení západní Evropy a rovněž obohatil zkušenost autority o některé úvahy, je Aristoteles. Jeho vliv byl velký i přes napínavou cestu jeho spisů.⁸ Ze všech jeho napsaných textů je pro naši práci nejpodstatnější *Politika*. Právě v ní se autor zabývá velmi podrobnou teoretickou reflexí obce jako takové. S vědeckým přístupem jemu vlastním se pouští do úvah o podstatě řízení obce v Řecku. Jestliže se autor zaobírá politikou, nutně musí ve svém bádání (pokud je precizní) narazit na problematiku uspořádání obce, a tedy i na oblast blízkou autoritě. *„V Aristotelově politické filosofii tedy můžeme spatřovat druhý pokus, jak koncipovat autoritu v termínech vládce – ovládaný. Pro rozvoj tradice politického myšlení byl tento pokus stejně důležitý jako Platónův, i když Aristotelův přístup byl zásadně odlišný. U Aristotela nemá rozum diktátorské ani tyranské rysy a neexistuje filosof-král, který by měl jednou provždy řídit lidské záležitosti. Aristoteles neodůvodňuje skutečnost, že „jakýkoli politický útvar sestává*

⁸ V první pol. 7. století byly Aristotelovy spisy odvezeny Araby do Konstantinopole (po dobytí Alexandrie). Tyto rukopisy se až do 12. století udržovaly v arabštině. Ve 12. století se pak začaly v Toledu překládat z arabštiny a byly tak otevřeny evropskému poznání (Mitrengová, 2016).

*z těch, kdo vládnou, a z těch, kdo jsou ovládáni“, nadřazeností odborníků nad laiky; je si dobře vědom rozdílu mezi jednáním a nevybírám své příklady z oblasti díla. Chtěl-li stanovit princip vlády v lidských věcech, odvolával se Aristoteles, pokud vím, jako první k „přírodě“, která „sama již provedla rozdělení tím, že bytosti téhož druhu učinila jednak mladšími, jednak staršími, a tu se sluší, aby jedni z nich poslouchali a druhí vládli“ (Arendt, 1954, s. 33-34). Při pozorném pročítání Aristotelovy *Politiky* si můžeme povšimnout často probírané tematiky přirozenosti⁹ pána a otroka¹⁰. Člověk je od přírody (podle Aristotela) buď otrokem, nebo pánem. Aristoteles při těchto úvahách obhájí svoji tezi o přirozenosti, která vede jedny k takovému stavu, druhé k jinému: „*Vládnout a podřizovat se vládě náleží totiž nejen k věcem nutným, ale i prospěšným. Některé bytosti jsou hned od narození rozděleny tak, že jedny jsou určeny k tomu, aby se podřizovaly, druhé k tomu, aby vládly*“ (Aristoteles, 2019, s. 57). „*Příroda tedy záměrně vytváří rozdíl mezi těly svobodných lidí a otroků; jedna činí silnými k potřebné námaze, druhá štíhlými a nevhodnými k takové tělesné práci, ale vhodnými pro politický život (ten se dělí na činnost ve válce a v míru)*“ (Aristoteles, 2019, s. 61). Další úryvky podobného významu bychom v Aristotelově díle mohli najít vícero. Můžeme vidět, že se Aristoteles skutečně domníval, že jsou někteří od narození řazeni k vyššímu společenskému postavení a jiní k nižšímu. Nemůžeme tento argument ale chápat jako zcela jednoznačný. Ani Aristoteles nepíše, že by lidé byli fakticky předurčení k tomu či onomu stavu. Když se zabývá sporem týkajícím se svobodných lidí a otroků, můžeme si povšimnout jeho rozlišování: „*Je tedy zřejmé, že tento spor má určitý důvod a že nejsou vždy jedni lidé na základě přirozenosti otroky a druhí svobodní, a také je zřejmé, že takový rozdíl existuje v některých případech, kdy je prospěšné, aby jeden byl otrokem a druhý pánem; jeden se musí podřítit vládě a druhý vládnout tak, jak to odpovídá jejich přirozenosti, což vede i k vládě pána nad otrokem*“ (Aristoteles, 2019, s. 63).*

⁹Přirozenost: Aristoteles poměrně často hovoří o tom, co je přirozené. Aristotelova přirozenost je zde probírána z pohledu naturalistického, tedy takového, který veškerou příčinu bytí vysvětluje skrze přírodu. Můžeme tedy říci, že lidská přirozenost (dle Aristotela) je taková, kterou utvořila příroda a můžeme ji jako takovou zkoumat naší smyslovou zkušeností.

¹⁰Otroctví bylo v tehdejší době zcela běžné a bylo vnímáno jako jeden ze stavů lidského života. Pro srovnání můžeme říci, že v Korintě, který byl v roce 50/52 navštíven sv. Pavlem, žilo cca půl miliónu lidí, z toho dvě třetiny právě otroků (srov. Bible, 2015, s. 1274). Samotný sv. Pavel o otrocích píše například v 1 Kor 12.13. Píše o nich jako o někom, kdo je běžnou součástí společnosti.

Aristoteles nám konkrétněji popisuje činnosti, které naplňují život pána a život otroka, a které vytváří jejich vzájemný vztah: „*Pánem nad otroky tedy není nikdo nazýván pro svou znalost, nýbrž proto, že jím prostě je, a stejně je tomu i s otrokem a svobodným člověkem. Je snad i jakási znalost vlastní pánovi a znalost vlastní otroku*“¹¹ (Aristoteles, 2019 s. 65). Odkazuje nás to k myšlence, že se člověk stává tím či oním na základě potence získání znalostí a dovedností. Někdo tyto znalosti a dovednosti může získat a někdo ne. Někdo žije v prostředí, které je dostatečně podnětné a bohaté na znalosti a někdo zcela naopak. Z tohoto důvodu pak dochází k vymezení rolí v domácnosti ale i ve společnosti. Důležitou roli zde hraje také Aristotelova definice člověka jakožto bytosti obdařené rozumem, která je schopna komunikace. Skrze tento nástroj řeči a schopnosti uvažovat docházelo k rozlišení svobodného člověka a otroka. Jedni byli schopni jednat skrze diskuzi a naslouchání, druzí vyřizovali své záležitosti jiným způsobem. „*Dvojitá Aristotelova definice člověka jako ζῷον πολιτικόν a zároveň i ζῷον λόγον ἔχον, tedy bytost dosahující svého nejvyššího potenciálu ve schopnosti mluvit a v životě v polis, byla utvořena s cílem odlišit Řeka od barbara a člověka svobodného od otroka. Rozdíl, o který se jednalo, spočíval v tom, že Řekové spolu žili v polis, kde si své záležitosti vyřizovali prostřednictvím řeči, přesvědčování (πείθειν), nikoli tedy s pomocí násilí, za použití němého donucování. Když tudíž svobodný člověk poslouchal svou vládu, případně zákony své polis, jeho poslušnost se nazývala πειθαρχία, tedy slovem, z něhož jasně plyne, že tato poslušnost byla získána přesvědčováním, nikoli silou*“ (Arendt, 2002 s. 24).

Arendt také popisuje Aristotelovu snahu zavést určitý druh autority do oblasti politické. Výše jsme popsali vztah pána a otroka. Právě tato mimopolitická (dle Arendt „*předpolitická*“) podoba je pro Aristotelovo utváření formy vládnutí velmi důležitá: „*Aristoteles – stejně jako už Platón – bezesporu zamýšlel zavést do vedení věcí veřejných a do života v polis určitý druh autority, a bezpochyby z dobrých politických důvodů. Avšak aby bylo všeobecně přijatelné, že do politické oblasti je nutno zavést rozdíl mezi vládci a ovládanými, mezi těmi, kdo poroučejí, a těmi, kdo poslouchají, i on se musel uchýlit k nouzovému řešení a uvádět příklady a modely rovněž převážně z předpolitické sféry: ze soukromé oblasti domácnosti a ze zkušenosti otrokářského hospodářství*“ (Arendt, 1994, s. 36). Nicméně k tomuto můžeme dodat, že Aristoteles píše ve své *Politice*: „*vláda Pána*

¹¹Dále se v knize rozvádí, které konkrétní činnosti jsou vhodné pro otroka a které pro pána (srov. Aristoteles, 2019, s. 65). Pro jednotlivé výčty činností zde není prostor a nejsou zcela podstatné.

nad otroky a vláda politická nejsou totéž“ (Aristoteles, 2019, s. 65). Je tedy patrné, že Aristoteles jasně rozlišoval oblast politickou a oblast domácnosti. Můžeme z toho do jisté míry vyvozovat, že tuto zkušenost také použil, když přemýšlel nad podobou vládnutí v politické oblasti. Arendt popisovala některé aspekty autority (převzaté z oblasti domácnosti) jako „nouzové“. Nicméně můžeme říci, že právě i tyto aspekty přispěly k úvahám o autoritě a pomohly v utváření konceptu autority v oblasti politiky.

Arendt se ve svých textech zabývá politickou zkušeností. Pokud hovoří o autoritě, je u ní podstatné, zda pojem autority vycházel z politické zkušenosti či nikoliv. Měli bychom tedy v závěru k řeckým velikánům, jako byli Platón a Aristoteles, říci, že spíše hledali, kde by mohli nějakou zkušenost autority převzít a otisknout ji do sféry politické. *„Grandiózní úsilí řecké filosofie nalézt koncept, který by zabránil zkáze polis a ochránil život filosofa, ztroskotat na tom, že ve sféře řeckého politického života neexistovalo vědomí autority založené na bezprostřední politické zkušenosti. Proto všechny vzory, podle nichž následující generace rozuměly obsahu pojmu autority, byly převzaty ze specificky nepolitických zkušeností a vznikaly buď v oblasti „zhotovování“ či umění, kde je třeba odborníků a kde nejvyšším kritériem je způsobilost, anebo pocházely ze soukromého společenství domácnosti“ (Arendt, 1994, s. 38).*

Je pozoruhodné, jaké základy myšlení položili právě Platón a Aristoteles. I v dnešní době se o ně v mnohém opíráme a vycházíme z jejich myšlení. Ostatně tomu tak bylo i v minulosti. Platón a Aristoteles sehráli důležitou roli i při utváření pojmu autority a bez jejich přispění by se uvažování o autoritě pravděpodobně posunulo jiným směrem. Arendt vidí právě tyto řecké filosofy jako klíčové pro další rozvoj pojmu autorita i přes to, že se nám může někdy jejich uvažování jevit jako „utopické“ nebo nereálné. *„Platónova a Aristotelova politická filosofie ovládla všechno další politické myšlení, vládla dokonce i tehdy, když jejich pojmy byly přeneseny do velmi odlišné politické zkušenosti římské. Chceme-li pochopit nejen aktuální politické zkušenosti za konceptem autority – ta je aspoň v pozitivním ohledu výlučně římská – ale zároveň porozumět autoritě tak, jak jí teoreticky rozuměli již sami Římané a jak se stala součástí politické tradice Západu, budeme muset stručně jednat o rysech řecké filosofie, které rozhodujícím způsobem ovlivnily její utváření“ (Arendt, 1994, s. 22).*

Poslední velmi důležitou oblastí, která má snad nejzásadnější vliv pro naši západní kulturu, je Římská republika. Na následujících řádcích se tedy budeme věnovat tomuto římskému vlivu. Římská republika položila základy chápání pojmu autority a následně ovlivnila jeho

směřování v průběhu dlouhé historie (především) západní Evropy. Jak na následujících řádcích uvidíme, můžeme spatřovat jistý vliv až do dnešní doby.

2.2.3 Římský vliv

Pro západoevropské myšlení je vliv Římské říše zcela zásadní, neboť Evropa byla tímto politickým zřízením velmi silně ovlivněna.¹² Na jejích základech vyrostla i přesto, že se Římská říše v roce 395 n. l. rozpadla. Síla římského vlivu na svém území však nebyla automatická a předcházela mu doba utváření. Toto utváření identity bylo z části formováno řeckou filosofií, kterou Římané v některých oblastech přebírali. Římská mentalita potřebovala nějaké základy, nějakou autoritu, o kterou by se mohla v době utváření opřít: *„Je zásadním a důležitým faktem, že Římané, pocítující potřebu otců-zakladatelů a autoritativních příkladů i ve věcech myšlení a idejí, přijali v oblasti teorie, filosofie a básnictví jako autority velké „předky“ z Řecka. Velcí řečtí autoři se nestali autoritami Řekům, ale Římanům“* (Arendt, 1994, s. 43). Římané tyto velikány v oblasti myšlení přijali i přes jistý utopismus, nerealismus, který se projevoval v mnoha směrech. Postačí nám podívat se na Platóna, který byl velkým idealistou. Jeho myšlenky, jak píšeme výše, jsou krásnými idejemi, s realitou jsou však mnohdy těžko slučitelné. Mohou pro nás být obrazy, které nám odhalují, jakým způsobem lze o daném předmětu uvažovat. Je pravdou, že Aristoteles byl v tomto směru větším realistou. Nicméně jeho *Politika* rovněž poodhaluje rysy, které by velikost římské politiky těžko přijala v celku. *„Při vší velikosti řecké filosofie lze pochybovat, že by ztratila svůj inherentně utopický charakter, kdyby se jí v neúnavném hledání tradice a autority nerozhodli převzít a uznat jako nejvyšší autoritu v záležitostech teorie a myšlení Římané. Avšak tuto integraci mohli Římané uskutečnit jen proto, že jak autorita, tak tradice již před tím hrály rozhodující úlohu v politickém životě Římské republiky“* (Arendt, 1994, s. 38). S trochou nadsázky bychom tedy mohli říci, že bylo štěstím řecké filosofie, že se „dostala do rukou“ Římanů, kteří dokázali myšlenky velikánů filosofie asimilovat a dát jim význam pro Římskou společnost. To samozřejmě hrálo roli i v dalším vývoji evropského kontinentu.

¹² Vliv Římské říše můžeme například spatřovat v oblasti práva. Až do dnešní doby je římské právo považováno za významný pramen poznání v této oblasti. Bez znalosti římského práva by nebylo zcela možné porozumět Evropskému právnímu systému, protože základy toho můžeme spatřovat právě v něm.

Jak si můžeme povšimnout v textu Arendt, pro Římany bylo důležité vycházet z tradice. Tato tradice se vytvářela postupně¹³ a právě řeční filosofové svými myšlenkami k tomuto rozvoji velmi silně přispěli. Skrze tradici rostla více a více autorita. Autorita však nezávisela na jednotlivcích, ale na již společensky a kulturně utvořeném. Respekt k autoritě tedy nemohl být odvozen z moci jednotlivce, ale z čehosi, co přesahovalo všechny. Autorita byla odvozena z něčeho, k čemu společnost vzhlížela, co mělo svůj odkaz v minulosti. Vycházela z toho, co zanechali předci. Je tedy zřejmé, že Římané měli velkou úctu ke svým předkům. Možná právě proto mohla Arendt napsat, že stáří bylo u Římanů silně ctěné právě díky přiblížení k předkům a k minulosti (Arendt, 1994, s. 42). K tradici se stále přihlíželo jako k něčemu, co mělo posvátný charakter. Autorka popisuje, že bylo pro tehdejší římskou politiku podstatné držet se fundace, která se tak stává posvátnou. To, co bylo jednou založeno, je nezbytné chránit a ctít (Arendt, 1994 s. 38). Z tohoto faktu vychází podstata tradice, která svou úlohu vidí v uchovávání založeného, předávání vzniklého. *„Minulost byla posvěcena tradicí. Tradice zachovávala minulost tím, že z generace na generaci předávala odkaz předků, tj. odkaz těch, kteří byli především svědky a spolutvůrci posvátného založení a svou autoritou umožňovali, aby se zvětšovalo v průběhu staletí. Pokud nebyla tradice přerušena, nebyla přerušena ani autorita; jednat bez autority a tradice, bez přepjatých měřítek a starodávných vzorů, bez moudrosti otců-zakladatelů bylo nemyslitelné“* (Arendt, 1994, s. 43).

Jedním z dalších aspektů, který k římské identitě patřil, byla jistá religióznost, náboženství. Ta se však v životě obyvatel Římské říše neobjevovala především v podobě bohů, jako to bylo u Řeků. Byla zpočátku¹⁴ vyjadřována skrze spojitost s minulostí, s tím, co předci vykonali a na co současníci navazují. Obyvatelé žili přítomností, aniž by jakkoli zapomínali, že jejich práce a úsilí navazuje na něco, co již bylo založené a prací vydřené. *„Na rozdíl od Řeků, u kterých zbožnost závisela na bezprostředně zjevované přítomnosti bohů, náboženství římské, religion, znamená doslova re-ligare: být vázán k dřívějšímu, mít závazek vůči nezměrné, takřka nadlidské, a tudíž vždy legendární námaze, kterou vždy vyžaduje položení základů, upevnění základního kamene. Být religiózní znamenalo být*

¹³ Slovo tradice pochází z latinského *tradere*. V překladu znamená předat, předávat.

¹⁴ Myšleno před tím, než Římská říše přijala ve 4. stol. n. l. křesťanství. Následně se stalo náboženství pro Řím velmi konkrétním. Přesto tato změna nerozporuje úctu a víru v již založené a vytvořené.

vázán k minulosti“ (Arendt, 1994, s. 39).¹⁵ Mohli bychom tak říci, že tam, kde Římané žili v prostředí znající své předky, byla skutečná religiozita¹⁶, jež vycházela z konkrétní minulosti. Nejednalo se o něco vnějšího. Znamenalo to velmi konkrétní skutečnosti, které v člověku vytvářely vztah s předky. To vytvářelo a podporovalo jejich zbožnost. Můžeme se divit, že byla pro Římany velmi důležitá úcta k tomu, co bylo založeného? O to silnější význam pro ně měla fundace, tedy něco vznikajícího, nového. Fundace však nemohla být něčím častým a povrchním, jestliže bereme v úvahu jejich úctu k tomu, co se již založilo. Každá nová fundace Římské říše musela být něčím velkým, co si vyžadovalo svou péči, dřinu. Díky tomu se pak ke každé fundaci přistupovalo s velkým respektem. *„Religiózní byla samotná zavazující moc fundace, neboť i bohům město skýtalo stálý domov – opět na rozdíl od Řecka, jehož bohové sice města smrtelníků ochraňovali a příležitostně v nich i pobývali, nicméně sami měli svůj vlastní, lidským sídlům vzdálený domov na hoře Olymp“* (Arendt, 1994, s. 40). Zbožnost tak byla uprostřed římského dění. Běžný život byl provázán s religiozitou, která se stala důležitou pro život Římanů. Na následujících řádcích se budeme věnovat třem aspektům, jež v životě Římské říše hrály významnou roli. Právě i religiozita v nich měla své místo.

Římská triáda

Z dosud napsaného pozorujeme, že zmiňované aspekty objevující se v římské kultuře vytvářely identitu Římské říše. Přirozeně tedy byly pro Římany důležité a dávaly sílu římskému vlivu. Arendt tyto prvky popisuje jako „římskou triádu“, která je specifická právě pro Římskou říši. Nejen, že Římskou říši v podstatě charakterizuje, také jí dává stabilitu, díky které je možné pokračovat v jisté kontinuitě. Pro tuto stabilitu je ovšem důležité, že se triáda sestává ze třech provázaných prvků. Pokud bychom odstranili jen jeden z těchto prvků, triáda by postrádala svou stabilitu a na základě toho svůj smysl.

¹⁵ Tento fakt můžeme pozorovat jako aktuální i v uvažování filosofů, myslitelů a duchovních nejen 21. století. Poměrně často je ve společenství těchto osob slyšet: „Naše společnost se musí vrátit ke svým kořenům, které úzce souvisí s Židokřesťanskou tradicí.“ Tento argument není v rozporu s řeckou filosofií a římskou politikou, jak ostatně popisuje na některých místech samotná Arendt (1994, s. 46). Křesťanství v průběhu historie asimilovalo aspekty řecké filosofie a bylo silně ovlivněno římským uvažováním. Je nicméně zajímavé, jakým způsobem se římské myšlení prolíná přes 2 000 let až do uvažování současné doby.

¹⁶ Religiozita: „česky též náboženskost – souhrnné označení vlivů náboženství na vědomí a chování jednotlivců i spol. skupin a celků, resp. Souhrnný výraz pro náboženské cítění, postoje, chování“ (Foret, 2017).

„Časem se ukázalo – a hovoří to pro stabilitu sloučení – že vždy, jakmile byl zpochybněn či odstraněn jen jediný prvek římské triády náboženství – autorita – tradice, ztratila se zároveň i jistota zbývajících dvou“ (Arendt, 1994, s. 47). Jak můžeme v citaci vidět, římskou triádu tvoří náboženství, autorita a tradice. Všechny tyto části jsou v římské politice obsaženy a vytvářejí stabilní prvek¹⁷, který překonal Římskou říši. „Římská triáda přežila přeměnu republiky v císařství a pronikla všude tam, kde pax romana na římských základech vytvořila západní civilizaci“ (Arendt, 1994, s. 44). Zmínit římskou triádu je nezbytné, protože bez tradice a náboženství by pojetí autority jen těžko obstálo. Pokud se chceme více zabývat tím, jak k tématu autority přispěl vliv římské kultury, musíme spolu s autoritou zmínit i tyto další dva pojmy.

Abychom se stále drželi tématu autorita, musíme se vrátit k důležité otázce: jakým způsobem tedy přispěla římská kultura k vytvoření pojmu autorita? Je nám již známo, že byli pro Římany důležití předci (tradice). Je poměrně přirozené, že to, co jednou vznikne a osvědčuje se, má tendenci se dále rozpínat, rozrůstat se – možná právě z touhy zakládat něco osvědčeného na nových místech. „Slovo i pojem autority se původně objevuje právě v této souvislosti. Slovo auctoritas je odvozeno od slova augere, „zvětšovat, rozmnožovat“, to, co autorita (respektive ti, kdo ji mají) neustále zvětšuje a rozmnožuje, je právě fundace založení. Autoritu měli starší, Senát či patres, kteří ji získali přenosem, tradicí, odvozením svého původu od těch, kteří položili základy všemu, co povstalo od předků, jež Římané proto nazývali maiores“ (Arendt, 1994, s. 40). Od pojmu autorita tedy nemůže být v římském pohledu oddělen pojem tradice. Tradice, minulost, zakladatelé, to vše patří k sobě a utváří podstatu pojmu: „Autorita živých byla vždy odvozená a spočívala na auctores imperii Romani conditoresque, slovy Pliniovými, tedy na autoritě zakladatelů, kteří již dávno nebyli mezi živými. Autorita na rozdíl od moci (potestas) byla zakořeněna v minulosti; avšak v aktuálním životě města tato minulost nebyla o nic méně přítomná než moc a síla živých“ (tamtéž). Z výše popsaných latinských termínů a aspektů je patrné, že „slovo i koncept mají Římský původ“ (Arendt, 1994, s. 19). Dosud napsané nám potvrzuje,

¹⁷ Povšimněme si zajímavosti konceptu třech prvků. Na symbolické rovině vytváří jakousi trojnožku, která potřebuje všechny tři části, jinak se zborší. Vedle římské triády můžeme tento aspekt pozorovat paralelně ve více oblastech. Římskokatolická církev vyznává Svatou Trojici: Otce, Syna a Ducha Svatého. Junák – český skaut stojí na třech základních principech: odpovědnost vůči Bohu, odpovědnost vůči druhému, odpovědnost vůči sobě samému. Základní tři teologální ctnosti jsou: víra, naděje, láska. Vždy v těchto případech hraje velmi důležitou roli trojice prvků.

že římský vliv na utváření pojmu autorita je zcela zásadní, protože pojem vznikl právě v římské kultuře. Koncept římské triády, tak jak ho popsala samotná Arendt, nezůstal jen v Římské říši, ale v průběhu historie se posouval dále. *„Díky tomu, že se založením katolické církve opakovalo založení města Říma, převzala křesťanská epocha i římskou triádu náboženství-autorita-tradice, i když ji ovšem naplnila radikálně odlišným obsahem“* (Arendt, 1994, s. 45-46). Tak se mohlo stát, že se pojem autority přesouval v průběhu historie a neztrácel na své kontinuitě, ač se obsah mohl pozměnit.

Závěrem k této kapitole stručně shrňme nejdůležitější aspekty vytvářející pojem autority. Přestože můžeme poměrně jasně říci, že Římská říše a její kultura pojem autority vytvořila, byl by pojem silně ochuzen, pokud by nebyl obohacen o přemítání velkých řeckých filosofů, jako byl Platón a Aristoteles. Ti položili základní otázky k tomu, jakým způsobem přemýšlet o způsobu utváření obce, a tedy o vztahu těch, co mají (nebo mít měli) autoritu a těch, kteří autoritu poslouchají. I přesto, že oba myslitelé vycházeli z trochu jiné zkušenosti, oba pohledy byly pro náš předmět hledání velmi důležité. Římané mohli na hledání navázat, mohli se opřít o řecké filosofy a pokračovat ve vytváření něčeho, co získalo svou stabilitu a identitu. Rovněž musíme zmínit, že pojem autority nevznikl samostatně. Byl vždy navázán na další dva pojmy – tradice a náboženství, bez kterých by postrádal správný význam, a tedy i smysl.

Nyní máme v naší práci položeny základy, o které se (jak později uvidíme) Arendt opírá. Než přistoupíme, k již samotnému pojetí této filosofky, zaměříme se ještě na další vliv, obohacující úvahy Arendt. Jedná se o novověké sociology, jež svými náhledy Arendt pojetí ovlivnili.

3 Přispění moderních sociologů k utváření tématu autorita

Pro pojetí autority tak, jak ji známe v moderní době, včetně témat, jež se s autoritou pojí, je rovněž důležitý vliv některých filosofů a sociologů moderní doby. My zde uvedeme konkrétně dva autory, jejichž jména jsou známa spíše skrze oblast sociologie. Tito „otcové zakladatelé sociologie“ díky svým názorům přispěli k uchopení problému autority a ovlivnili tak její chápání v moderním světě. Pojďme se na následujících řádcích podívat, v čem konkrétně bylo naše téma obohaceno těmito osobnostmi.

3.1 Émil Durkheim

První z osobností je Émil Durkheim. Tento filosof, který je ale také považován za otce zakladatele disciplíny sociologie, především založil obor sociologie výchovy. Podle něj je potřeba na výchovu (včetně témat spojených s výchovou) nahlížet z hlediska sociologického. Autorita je v oblasti výchovy jedním z velmi důležitých a ústředních témat a projevuje se u autora obzvláště v disciplíně morálky. Durkheim se intenzivně zabývá tématem morálky.¹⁸ Právě v tomto spojení se věnuje tématu autority, neboť je pro něj důležité pokládat si otázku jakou roli a podobu má autorita v oblasti morálky.

3.1.1 Morálka v pojetí Durkheima

Pro Durkheima je v oblasti zkoumání morálky nejdůležitější počáteční morální fakt. Morálním faktem je myšleno kritérium, které pomáhá kategorizovat vypořádané skutečnosti. „*Pro teoretické studium morální skutečnosti je ale nezbytné, abychom předem stanovili, z čeho sestává morální fakt; chceme-li ho totiž pozorovat, musíme vědět, co ho charakterizuje a podle jakých znaků ho poznáme*“ (Durkheim, 1998, s. 49). Co tedy autor vymezuje jako charakteristické pro pojetí morálky? V čem můžeme od ostatních disciplín spatřovat rozdíl? „*Každá morálka se nám jeví jako soustava pravidel chování. Ale i všechny technologie se řídí zásadami předepisujícími činnostem či přísadám, jak se chovat za daných okolností. Čím se tedy morální pravidla liší od těch ostatních?*“ (tamtéž). Durkheim spatřuje rozdílnost od ostatních „*technologií*“ především v aspektu dobra a

¹⁸ Jen krátce zmiňme, že Durkheim svým pojetím morálky ovlivnil i další významné autory. Jedním takovým autorem je Jean Piaget. Jeho známá teorie vývoje morálky poukazuje na aspekty, struktury, které plní roli autority u dítěte. Tato teorie by nebyla zformulována bez četby Durkheima. Piaget tento fakt častěji opakoval, nejčastěji, když kritizoval Durkheimovo unilaterální pojetí autority.

povinnosti. Každý morální čin musí zahrnovat aspekt povinnosti a aspekt žádoucnosti (tedy nějakého konkrétního dobra). Pro hlubší porozumění můžeme ocitovat M. Strouhala, který se Durkheimem hlouběji zaobíral. *„Morální skutečnost je formována takovým způsobem, že její objektivní, vnější znak tvoří nátlak. Proto, stejně jako Kant, Durkheim vidí jeden aspekt morálních pravidel v pojmu povinnosti (obligation, devoir), kterou člověk pociťuje, když se těmto pravidlům podřizuje jako nějaké zvláštní autoritě“* (Strouhal, 2010, s. 108). Jak již bylo ale řečeno, morálka v pojetí Durkheima se netýká jen povinnosti, týká se rovněž žádoucnosti, tíhnutí po nějakém dobru. *„Proto Durkheim odmítá Kantovo založení morálky jedině pojmem čiré povinnosti, ale poukazuje na skutečnost, že žádný morální čin nemůže být vykonán bez ohledu na svůj obsah. Pro to, abychom vykonali nějaký čin, nestačí, aby nám byl přikázán, ale je nutné, aby též „probudil naše city“, abychom se pro něj cítili vnitřně angažováni. Morální čin musí proto vykazovat vedle povinnosti i aspekt žádoucnosti (désirabilité). Morální fakt nebo čin je tedy ten, který je tvořen konkrétní (resp. con-crescentní) jednotou obou abstraktním myšlením nelegitimně roztržených aspektů povinnosti a žádoucnosti“* (tamtéž). Durkheim u tohoto konstatování charakteristik poukazuje, že se tyto dva aspekty mohou v každém morálním činu mísit v různém poměru. Zároveň jaksí zdůrazňuje, že přesto, že každý morální čin vykazuje tyto dvě charakteristiky, neznamena to potencionální absenci jiných aspektů. *„Dobro a povinnost jsou ony dvě charakteristiky, jež je zapotřebí obzvláště zdůraznit, aniž ovšem tvrdíme, že žádné další neexistují. Budeme se snažit poukázat, že každý morální čin vykazuje obě tyto charakteristiky, třeba že mohou být zkombinovány v proměnlivém poměru“* (Durkheim, 1998, s. 50). A dále uvidíme hlouběji, jakým způsobem autor uvažoval o tématu chtěné morálky, založené na uvědomění si obsahu. *„Jisté je, že z hlediska našeho současného morálního vědomí kvalitní, zásadová a co nejdokonaleji formulovaná morálka předpokládá, že ve chvíli, kdy se nějakému morálnímu pravidlu podvolíme, nejen že se mu podvolit chceme, ale chceme i pravidlo samé: a to je možné jedině tehdy, když si uvědomujeme důvody onoho pravidla a soudíme o nich, že jsou opodstatněné. Musíme si však přiznat, že to je ideální meta, od níž jsme ve skutečnosti na hony vzdáleni, ať už pojmáme morálku jakkoli“* (Durkheim, 1998, s. 90).

3.1.2 Propojení morálky s tématem autority

Jakým způsobem se u Durkheima promítá autorita v tematice morálky? Pro autora jsou nezbytné dva pojmy: pojem kolektivních a individuálních představ.¹⁹ My zde jen uvedeme, co si pod nimi představit, nicméně se jimi do hloubky zabývat nebudeme. Durkheim „o představách hovoří jako o základních jednotkách veškerého duševního života (tedy individuálního i kolektivního), jako o jednotkách myšlení“ (Strouhal, 2010, s. 94). A dále: „Představa“ pro Durkheima symbolizuje aktivní procesy percepce, reflexe i symbolizace předmětů, kvalitu svého druhu, jež je spíše programem organizace vědomého života (na různých úrovních) nežli pasivním produktem organických vzruchů mozku“ (tamtéž). Pro tuto část nám postačí vědět, že se Durkheim zabývá kolektivním vědomím, tedy společenským, a individuálním, tedy vědomím jednotlivce. Jednotlivci zároveň vytváří systém kolektivního. „Substrát společnosti tvoří soubor sdružených jednotlivců. Svým spojením vytvářejí systém, který se mění v závislosti na jejich územním rozmístění, na povaze a velikosti komunikační sítě, a který je základnou společenského života“ (Durkheim, 1998, s. 38).

Nyní, když máme definované oba pojmy, můžeme přejít k samotné podstatě autority v tématu morálky. Autor hovoří o závislosti individua na společenském, které vytváří něco, co je hodno z níže popsaných faktů v citaci následovat: „Morální autorita, to je jakási psychická skutečnost, jakési vědomí, ale vyšší a mnohotvárnější než to naše, a my se cítíme, že to naše je na něm závislé. Ukázal jsem, že společnost má tuto vlastnost, protože je zdrojem a depozitářem všech intelektuálních statků, utvářejících civilizaci“ (Durkheim, 1998, s. 88). A právě zde se rodí pojem Durkheimovy morálky. Jestliže jednotlivci chovají v úctě to společné (to, co jim společnost přináší do jejich života), neváhají kvůli tomu vykonat morální skutky. „To společnosti vděčíme za naši vládu nad věcmi, která je součástí naší velikosti. To ona nás vymanila z přírody. Není tedy přirozené, že si ji představujeme jako nám nadřazenou a z nás vyvěrající psychickou bytost? Tím lze také vysvětlit, že se před ní s úctou skloníme, když po nás požaduje malé či velké oběti, které jsou základem morálního života. Věřící se sklání před Bohem, protože se domnívá, že od něj pochází jeho bytí, a zejména duševní bytí, tedy duše. My se ze stejných důvodů skláníme před společenstvím, kolektivitou“ (Durkheim, 1998, s. 89).

¹⁹ Pro hlubší porozumění tématu viz Durkheim, 1998, s. 17 nebo Strouhal, 2010, s. 90.

Je to tedy společenství lidí, společnost jako taková, která zasluhuje onu úctu a která je ze své podstaty autoritou, jež přináší člověku blaho hodné oběti. Dochází k odklonu od autority metafyzické skutečnosti. S tímto se individua dle Durkheima mají seznamovat i ve výchově. *„Jeho cílem bylo nahradit metafyzickou, resp. „náboženskou“ autoritu morálky a mravní výchovy na školách autoritou „laickou“, která by vyplynula z racionálně vedené sociologické úvahy, založené ovšem na nějakém ústředním pojmu, nadaném stejně autoritativní mocí, jakou disponovala morálka náboženská. Durkheim chce uchovat posvátný charakter morálky, ovšem v nemetafyzické podobě“* (Strouhal, 2010, s. 128).

A dále *„Autorita mravního příkazu musí zůstat posvátná a Durkheim ji vyjadřuje v pojmu společnosti jako zdroji morálního života. Společnost – podle jeho vlastních slov – je v podstatě reformulovaným Bohem staré filosofie a jazyk, kterým je popisována, zůstává v zásadě jazykem náboženského zanícení“* (tamtéž). Jestliže je tedy autorita posvátná (ať se jedná o autoritu metafyzického nebo ne-metafyzického řádu), přirozeně by to člověka mělo vést k touze takovou morálku zachovávat. Je to prostor pro naplnění slov Durkheimových, ve kterých sděloval, že se morálka netýká jen povinnosti, ale rovněž žádoucího dobra. *„Morální fakt (čin) je skutečně v tomto pojetí svou podstatou podoben něčemu posvátnému (le sacré) a této podobnosti odpovídá i struktura obou pojmů. Posvátno probouzí bázeň a úctu, jeví se jako nedotknutelné, jeho autoritě je člověk povinován; je jím zároveň přitahován, neboť atributy posvátné skutečnosti jsou pociťovány jako svrchovaně dobré a žádoucí“* (Strouhal, 2010, s. 110).

To nicméně rovněž předpokládá schopnost člověka rozlišovat. Jedině člověk, který dokáže dobře posoudit obsah a dovede o něm uvažovat skrze svůj rozum, může tuto autoritu přijmout zcela svobodně – i přes nároky autoritou dané. Právě tento náročný úkol mají na starost vychovatelé a pedagogové, kteří mladé lidi uvádějí do správného chápání autority.

3.1.3 Zástupci morálky (vychovatelé a pedagogové)

Pro správné porozumění podstaty autority je nezbytné, aby byla jednotlivá individua k této problematice uváděna co nejdříve. Dle Durkheima je důležité, aby se s autoritou seznamovaly již děti ve školách. Autor vyzdvihuje nutnost pochopení obsahu: je třeba nespokojit se s tím, že je nám nařízen nějaký skutek, nýbrž snažit se pochopit, proč tomu tak je a jaké důsledky to může mít nejen na nás samotné, ale pro společnost. K tomu, aby se takovým způsobem morálka vyučovala, nemůže vychovatel zvolit metodu příkazu. Musí k tomu žáky vést skrze vysvětlování. *„Morálka, která byla prvotně zcela závislá na činu, jež v sobě zahrnovala chování utvářející tento čin, nyní záleží více a více na znalosti a*

porozumění obsahu. Po dlouhou dobu jsme přisuzovali společenskou hodnotu jen skutku/činu který byl záměrný, to znamená, když si konatel předem představoval, čeho se akt týká a jakým způsobem souvisí s pravidly. Ale nyní za touto první úrovní vědomí potřebujeme objevit další, která jde hlouběji do přirozenosti věci – symbolické objasnění samotného pravidla, jeho příčin a důvodů bytí. To vysvětluje, jakým způsobem přistupujeme k výuce morálky na našich školách. Neboť vyučovat morálku nelze ani kázáním ani poučováním, ale vysvětlováním“ (Durkheim, 2002, s. 120).²⁰ Pro morální čin je nezbytné, aby byl svobodný. Jen tehdy, je-li svobodný, je opravdu morální. To je další argument, který vede vychovatele k tomu, aby spíše vysvětlovali, než poučovali. „Moderní člověk již nemůže akceptovat pravidla pouze na základě jejich autority, podřídít se něčemu, čeho důvody přesně nezná. Čin je pro něho morálním jen tehdy, je-li vykonán svobodně a bez jakéhokoli nátlaku, navíc s plným vědomím důvodů, jež k němu vedou“ (Strouhal, 2010, s. 137). Přístup učitele (vychovatele) ke svým svěřencům ovšem musí vycházet z jeho reprezentativnosti. Pedagog si musí být vědom svého postavení. Jestliže si nedokáže plně uvědomit, jakou roli hraje v úloze předávání autority, nikdy nemůže vztah k autoritě plně předat. „Učitel funguje jako ztělesnění kolektivně sdílených hodnot dané společnosti, jako jejich živý symbol. Je tím, kdo si uvědomuje, na kolik je jeho osobnost tvořena neosobním (tj. ne-personálním, kolektivním), ne-přirozeným „prvkem“. Musí se proto stát zástupcem důvěryhodné a zcela uvědomělé síly, již ho pověřila společnost. Jeho autorita není autoritou jeho individuální podstaty, nýbrž autoritou vyplývající z aktu jeho povolání a pověření“ (Strouhal, 2010, s. 142). A dále: „Durkheim (oproti většině svých ostatních analýz) v *Éducation et sociologie* zdůrazňuje vnitřní původ vychovatelovy autority. Veškerý úspěch jeho působení záleží v tom, zda vychovatel přebírá svou autoritu z vnějšku (jako zástupce společenské moci), nebo zda v ni sám věří a cítí se podřízen. Nemůže věřit sám v sebe, ale ve velikost svého úkolu, svého poslání. Podobá se osobnosti kněze, protože i učitel je nástrojem morální bytosti, jež ho dalece přesahuje. Touto bytostí je společnost. Vychovatel (učitel) je laickým prorokem, musí tedy v sobě mít něco z náboženského zanícení. Tak jako kněz interpretuje, vykládá boha, tak učitel interpretuje velké morální ideje své doby a svého národa. Úcta k těmto idejím a k autoritě, kterou představují, „přechází skrze učitelovo slovo a gesto z jeho vědomí do vědomí dětí“ (Strouhal, 2010, s. 165).

²⁰ Citace je zde volně přeložena z anglického originálu.

Z výše napsaného si můžeme vytvořit představu, v čem je pro naše téma Durkheim důležitý. Přestože se autoritě věnoval především v oblasti morálky, můžeme jeho pojetí vztáhnout i k našemu tématu. Autorita je tedy cosi posvátného. Reprezentuje společenské hodnoty a je pro člověka jakýmsi „uvaděčem“ k těmto hodnotám. *„Autorita je určitá vlastnost, jíž je nadána reálná či ideální skutečnost ve vztahu k daným individuím a díky níž je těmito individui považována za nositele vyšší moci, než je ta, která náleží samotným“* (Durkheim In Strouhal, 2010, s. 141). Autorita podle Durkheima pomáhala regulovat přílišný egocentrismus, který je v rozporu s morálními činy pro společnost. Z toho vyplývá, že se jedná o velmi důležitou společenskou instituci, jež pomáhá ochraňovat společenské hodnoty. *„Durkheimovi byla autorita, samotný základ společnosti, nedílnou součástí morálního systému, neboť morálku pojímal především jako kontrolu egoistických sklonů individua, zabraňující egoismu proniknout a dezintegrovat celou společnost. Taková kontrola ovšem nemůže být účinná, pokud nejsou individua připravena přijmout autoritu, která existuje mimo ně a nad nimi. Jen tehdy lze mluvit o autoritě jako o imperativní síle, která člověku ukládá podříditi se jí. Durkheim říká: „Autoritou je třeba rozumět vliv, jenž na nás vykonává veškerou morální moc, kterou uznáváme jako nadřazenou“* (Strouhal, 2010, s. 141-142). Individua mohou přijmout autoritu jedině tehdy, jsou-li k tomu vedena od malička. Proto je nezbytné (jak již bylo popsáno výše), aby společenskou autoritu přijali za vlastní vychovatelé a pedagogové a zároveň aby byly jim svěřené děti vedeny k úctě k autoritě jako takové. Ocitujme zde opět M. Strouhala, který svou citací téma shrnuje. *„V politicky organizovaných společnostech je vztah mezi sekundárními skupinami a celkem, resp. státem, regulován působením síly, která je co do podstaty identická s tou, jež působí i na jiných rovinách vztahu celek – části. Jde o sílu autority plynoucí z energie náboženských kolektivních představ, jež se v procesu rostoucí profesní specializace uvolnila ze svých symbolických pout, avšak předala cosi ze své posvátnosti produktům kolektivního života. Tato autorita je sjednocující silou, neboť poznamenává nepsané zákony a pravidla znakem sakrality a činí je v očích jednotlivců nedotknutelnými, posvátnými, podobně jako předměty spjaté s náboženskou vírou. Respekt k soukromému vlastnictví, dodržování smluv, zrod individualismu, autonomie a ideje lidských práv, to vše je důsledkem přenosu něčeho posvátného (sacré) na věci a lidi.* (Strouhal, 2010, s. 136).

3.2 Max Weber

Další osobností, která je pro tuto práci významná je Max Weber. Rovněž ho můžeme řadit mezi otce zakladatele sociologie.

Weber poměrně často hovoří o slovu panství. Již na začátku kapitoly o autoritě ve své knize *Autorita, etika a společnost* udává přesnou definici tohoto pojmu: „*Panstvím rozumíme předpoklad, že příslušné osoby uposlechnou rozkazu jistého obsahu*“ (Weber, 1997, s. 47). Weber se zabývá otázkou, jak toto panství udržet, a hledá princip legitimacy, na kterou je možné se odvolat. „*Nuže, chce-li někdo udržovat panství (v našem technickém smyslu slova), nezbyvá mu nic jiného než ospravedlňovat ho co nejvehementněji. Odvoláním na nějaký princip legitimacy. Takové principy jsou koneckonců jen tři*“ (Weber, 1997, s. 67).

Pro první z těchto principů jsou charakteristická racionální pravidla, která jsou vytvořena záměrně. „*Platnost*“ *příkazů se může za prvé zdůvodnit systémem záměrně vytvořených racionálních pravidel (dohodnutých nebo oktrojovaných). Rozkazy mají obecně závaznou platnost, vydá-li je podle těchto pravidel ten, kdo je kompetentní. V tomto případě se každý jednotlivý nositel příkazovací pravomoci legitimuje systémem racionálních norem a jeho moc je legitimní potud, pokud normám odpovídá. Sluší se tedy poslouchat normy, ne osobu*“ (tamtéž).

Druhý princip se týká autority osoby. Dle autora (tamtéž) se platnost příkazů může zakládat právě na autoritě osoby. „*Taková osobní autorita zase může vyplývat z posvátnosti tradice, tj. z toho, co je vžité, co vždycky bylo tak a co ukládá poslouchat osobu hodnostáře*“ (tamtéž).

Třetí a poslední princip vychází ze zkušenosti týkající se charismatu, zjevení či víry. „*Anebo může mít osobní autorita zdroj právě opačný, totiž uchvácenost něčím mimořádným, víru v charisma, ve zjevení, v milost spočívající na osobním zjevu spasitele, proroka, hrdiny*“ (tamtéž).

Tyto tři podoby principů jsou třemi podobami legitimacy. Weber (tamtéž) tyto typy panství popisuje jako „čisté“. Poukazuje na fakt, že se v dějinách lidstva vždy objevovaly, nicméně ne vždy v jedné, jasné podobě. Vytvářely totiž jakousi směs, kombinaci všech tří prvků dohromady. Na následujících řádcích se zaměříme na tři konkrétní systémy, ve kterých se autorita charakteristicky projevuje. Popíšeme si, jak se vyvíjí v byrokracii, u patriarchalismu a u charismatického typu panství. U všech můžeme pozorovat společnou snahu zachovat panství. Podívejme se na první systém, tedy na byrokracii.

3.2.1 Byrokracie

Weber u tohoto typu „authority“ poukazuje na sílu danou pravidly, směrnicemi. Díky tomu jsou závazné normy opřeny nikoli o moc jednotlivce, ale o vydaná pravidla. *„Moderní úřadování je natolik vázáno pravidly, že dnes například v teorii platí tato norma: Je-li úřad zmocněn, aby zařídil provedení nějaké věci, neopravňuje jej to dávat rozkazy od případu k případu, ale má jen vydat abstraktní směrnice. (...) Je to pravý opak způsobu řízení, jaký převládá v patrimonialismu – způsobu, kdy se to, co není dáno svatou tradicí, vyřizuje individuálními privilegii a milostmi“* (Weber, 1997, s. 67). Autor nám vysvětluje, že důsledkem byrokracie v moderním světě je větší a větší složitost společenských nároků. *„V moderním státě klade mimo rostoucí nároky na správu stoupající komplikovanost civilizace a přispívá rovněž k byrokratizaci“* (Weber, 1997, s. 75). S touto „komplikovaností civilizace“, jak ji Weber nazývá, přirozeně narůstá poptávka po kvalifikovaných osobách, které dokáží svůj úřad vést neosobně, pragmaticky, dle norem a pravidel, jež jsou byrokracii vlastní. Systém je založen tedy spíše na připravených odbornících, kteří dobře znají směrnice, ke kterým se mohou odvolávat. *„Byrokracie především skýtá optimální možnost zavést v administrativě dělbu práce podle čistě věcných kritérií, a to tím, že jsou jednotlivé práce přidělovány specificky připraveným funkcionářům, kteří se stále doškolují. Vyřizovat věci „věcně“ pak především znamená vyřizovat je „bez ohledu na osobu“ dle vypočitatelných pravidel“* (Weber, 1997, s. 77). Důsledkem toho je nicméně minimální cit pro osobnost. Ten nehraje v tomto systému téměř žádnou roli. Podstatná je zde dobře vyřízená záležitost nehledě na osobu jednotlivce. Tento systém tedy vede do jisté míry k jakési odlidštění. Lidský kontakt zde nehraje podstatnou roli. *„Pro moderní byrokracii má však rozhodující význam ten druhý²¹ rys: „vypočitatelná pravidla“. Aby výsledky byly vypočitatelné – to je vůbec požadavkem moderní kultury, zvláště její technické a ekonomické základny. Důsledná byrokracie stojí ve specifickém smyslu na principu „sine ira et studio“²². Tato její specifická vlastnost, pro kapitalismus velmi vítaná, se tím více zdokonaluje, čím více se „odlidišťuje“. Zdokonalováním míníme vlastnost, tolik chválenou, že se při vyřizování úředních záležitostí daří vyloučit lásku i nenávisť, všechno čistě osobní a vůbec všechno iracionální,*

²¹ Prvním rysem je míněno, *„že jsou jednotlivé práce přidělovány specificky připraveným funkcionářům, kteří se stále doškolují“* (Weber, 1997, s. 77).

²² Tj. nestranně, *„ani s hněvem, ani s přízní“*. (Citováno přímo z poznámky pod čarou ve výše uvedené knize).

co se vymyká kalkulu, všechny elementy citové. Na místo pánů ze starých řádů prodchnutých osobní účastí, přízni, milostí, vděčností, moderní kultura, čím je komplikovanější a specializovanější, tím víc chce mít v aparátu, o nějž se opírá, lidsky neúčastného a tedy ryze „věcného“ odborníka“ (Weber, 1997, s. 78). Odkázání se na zákon, normu, směrnici je pro tento systém důležitější než osobní zaujetí věcí. V tomto smyslu je důležitá odbornost pracovníka, který dobře zná zákony a směrnice, na které odkazuje. Rovněž můžeme říci, že z daného vyplývá věcná racionalita, pragmatismus, který je svou povahou v podstatě stoický. „Všeobecně platí, že byrokratizací se v různém směru silně podporuje racionální „věcnost“, profesionalita, odbornost“ (Weber, 1997, s. 88). A na jiném místě: „Byrokracie je svou povahou racionální. Platí v ní pravidla, účel, prostředek, neosobní „věcnost“. Jakmile povstala a rozšířila se, působila všude revolučně tím, že s ní vtrhl do všech oblastí společenského života racionalismus“ (Weber, 1997, s. 91).

V tomto systému se autorita opírá o dobře zavedený systém zákonů a norem, ke kterým se odkazuje. Jedině tyto předpisy mají váhu hodnou příkazu. Jednotliví úředníci jsou v podstatě bezmocné figurky, kteří jsou odkázáni na znalost předpisů, bez kterých nejsou schopni jakkoli jednat. „Za byrokratické vlády pravomoc vynést nějaký konkrétní pokyn dává pověřené osobě uzákoněná norma“ (Weber, 1997, s. 92). A dále: „Nařízení byrokratického úředníka může v principu zacházet jen tak daleko, jak mu to dovoluje jeho speciální „kompetence“, a ta je stanovena normou“ (tamtéž).

3.2.2 Patriarchalismus

Další zcela odlišnou podobu autority můžeme dle Webera spatřit v systému patriarchalismu. Ten je od výše popsaného byrokratického systému rozdílný především v osobním kontaktu. Je zde kladen velký důraz na osobnost. Již samotný název nám poukazuje na důležitou roli otce, který vše vede. „Bytostně se zakládá nikoli na úředním závazku k věcnému neosobnímu účelu a na plnění abstraktní normy, ale výlučně na osobní loajalitě. Kořeny má v autoritě hlavy domácnosti. S neosobním, k věcným účelům zaměřeným byrokratickým panstvím má tato osobní autorita to společné, že je trvalá a „všední“. Mimoto mají obě podobnou vnitřní oporu: odpovídají normám. Ovšem za byrokratického panství jsou tyto normy stanoveny racionálně, dovolávají se smyslu pro abstraktní zákonnost a předpokládají technickou přípravu. Za patriarchálního panství se normy odvozují z tradice. Z víry v nezrušitelnost toho, co existuje od nepaměti“ (Weber, 1997, s. 92). Tradice zde hraje důležitou roli, o kterou se opírá pánova autorita. Jedině na

tu se může odvolávat. Pokud je tato tradice pevně zakořeněná, stává se i pánova autorita neochvějná a pevná. Pán tak může vládnout dle své libovůle. „*Při panství patriarchálním je legitimita pánových rozkazů dána jeho osobní nadřazeností a pouze fakt jeho autority a meze jeho moci jsou dány normami, ovšem tyto normy nejsou uzákoněné normy, je to jen posvěcená tradice. Fakt, že ten a ten pán je jeho velitel, je vtisknut do vědomí poddaného pevněji než cokoli jiného. Pán vládne neomezeně, podle libosti, hlavně není vázán pravidly, pokud ho neomezuje tradice anebo moc konkurenční*“ (Weber, 1997, s. 92). Již bylo řečeno, že je kvalitativní rozdíl ve vztahu autority k těm, kteří se autoritou řídí. Autorita v patriarchálním systému je sice vedena vůlí toho, kdo ji uplatňuje, nicméně je hluboce vztahově provázána s těmi, kteří ji mají poslouchat. Autorita byrokratického systému nebyla vztahy s druhými osobami jakkoliv ovlivňována. „*Kdežto jde-li o autoritu pána domu, tu se pietní víra v ní zakládá na osobních vztazích a na situacích, které se dlouholetým trváním vžily a staly přirozenými. Všechny členy domácnosti uvádí do závislosti těsné osobní trvalé soužití v domě, v osudové pospolitosti fyzické i psychické*“ (Weber, 1997, s. 93).

Pokud bychom tedy měli shrnout patriarchální autoritu, můžeme říci, že jsou pro ni důležité především dva aspekty: „*Dva základní prvky patriarchální moci jsou tedy oddanost tradici a oddanost pánu. Ta první zavazuje i pána a je dobrodiním pro bezprávného poddaného*“ (Weber, 1997, s. 95).

3.2.3 Charismatická autorita

U charismatické autority se setkáváme především s tématem poslání. Na tomto poslání je vše postaveno a z něho vychází daná autorita. „*Charisma zná jen své vnitřní poslání a své vnitřní omezení. Nositel charismatu se chopí úlohy a žádá ve jménu svého poslání, aby ho ostatní poslouchali a následovali. Na tom také záleží, zda dosáhne úspěchu. Když ti, na něž se obrací, jeho poslání neuznají, pak se svým nárokem ztroskotává. Když je uznají, pak je jejich pán, dokud svou čaromoc „osvědčuje“ a jejich uznání udrží*“ (Weber, 1997, s. 134). Autor nám ukazuje, že se tato autorita zcela odlišuje od byrokratické. To můžeme vidět zejména v ekonomické oblasti. „*Charismatická vláda je ve všem všudy a také co do své ekonomické základny pravým opakem vlády byrokratické. Ta je odkázána na stálý příjem, a tedy přinejmenším a priori na peněžní hospodářství a na peněžní daně. Naproti tomu charisma žije na tomto světě, ale ne z tohoto světa*“ (Weber, 1997, s. 134). Dalším výrazným rozdílem je nesoulad charismatu s aspektem plánu. Cokoliv plánovaného, co tuto autoritu „svazuje“, je jí cizí. Charismatická autorita se tedy nenechává svázat do

předem naplánovaných norem. Je pro ni důležitá svoboda činu, se kterou vykonává svou autoritu. „Vždycky však – a o to tu běží – charisma odmítá plánovité racionální vydělávání peněz a vůbec racionální hospodaření, přehlíží je jako něco podřadného. V tom se také naprosto liší od každé „patriarchální“ struktury, která spočívá na bázi spořádané hospodárné „domácnosti“ (Weber, 1997, s. 135).

Dále nám Weber ukazuje, co tuto autoritu ničí. Dle něho se charismatická autorita oslabuje, pokud nemá volné pole působnosti pro svou spontánnost. Cokoliv všednodenního působí na tuto autoritu tíživě a ubírá její atraktivnost a tedy sílu. „Charismatické panství popsaného „čistého“ typu je dítětem extrémních situací. Extrémních politicky, ekonomicky, duchovně, nábožensky. Rodí se z mimořádného vzrušení, jež spojilo lidskou skupinu. Z uchvácení představou hrdiny, ať už jakéhokoli druhu. (...) Hnutí pod charismatickým vedením vytrhlo skupinu lidí z každodenní všednosti. Jakmile se vrátí do všedních kolejí, čistá vláda charismatu se přinejmenším poruší. Transponuje se a vtlačí se do „instituce“, až se přímo zmechanizuje, nebo nepozorovaně ustoupí jiným strukturním principům, rozmanitě se s nimi smísí a zkříží. Když se pak s nimi neoddělitelně spojí a často k nerozeznání splyne, pak z něho zbude pouze jakási komponenta, kterou můžeme vypreparovat pouze teoretickou analýzou historického útvaru“ (Weber, 1997, s. 146). Síla této autority může tedy být viděna v její spontánnosti, která se nenechává svázat každodenními starostmi. To ji činí autentickou (a právě silnou) do té doby, dokud v sobě má sílu čelit všemu všednodennímu a vymaňovat se ze zajetých kolejí.

V čem konkrétně je Max Weber pro naši práci podnětný? Hned v úvodu jsme mohli vidět, že se snažil najít zdroj legitimacy pro panství. Popsal nám tři druhy autority, které svou legitimitu spatřují každá v jiných zdrojích. Nicméně žádná z těchto variant nepůsobí separovaně. Všechny jsou promísené a působí paralelně. Pro nás je důležité uvědomit si fakt, že Hannah Arendt autoritu často spojuje s oblastí politiky. Právě v tomto bodě je pro nás Weber podnětný, protože popisuje podobu autority u jednotlivých forem vládnutí. Může nás tak jeho sociologický aspekt obohatit o další rozměr při hledání podstaty autority u Arendt.

4 Hannah Arendt

Nyní se zaměříme na pohled samotné Hannah Arendt, která svým pojetím autority významně přispěla k pochopení podstaty autority. Než se vydáme směrem jejích úvah a kritik, podívejme se alespoň stručně na její osobnost. Pro dobré pochopení myšlenek kteréhokoliv člověka je důležité znát širší kontext, tedy i prostředí, které mělo vliv na utváření dané osobnosti.

4.1 Osobnost H. Arendt

Hannah Arendt se narodila 14. října 1906 v německém Lindenu (dnešním Hannoveru). V Německu však byla jen do svých sedmi let, kdy se rodina přestěhovala do dnešního Kaliningradu. Během svého mládí získala zálibu ve čtení. To obohatilo tuto filozofku na její budoucí profesní dráze, kde byla četba velmi důležitá. V roce 1924 se Arendt po ukončení střední školy přesunula na univerzitu do Marburgu, aby se věnovala studiu teologie. Během studia byla ovlivněna také fenomenologií Martina Heideggera. Následně se přesunula do Freiburgu im Breisgau, kde se zabývala fenomenologií, tentokrát pod vedením Edmunda Husserla. Poslední její zkušenost se studiem na univerzitě byla v Heidelbergu, kde studovala filosofii u Karla Jasperse a kde rovněž napsala svou dizertační práci. Následovalo období různých přesunů po německých městech, kde žila se svým manželem. Když se ve třicátých letech vědecky a politicky zainteresovala do boje za židovské občany, byla nucena opustit Německo před hrozbou věznění. Od roku 1933 žila v Paříži, kde strávila sedm let – až do roku 1940. Během této doby se angažovala politicky, stala se členkou Světové sionistické organizace. V roce 1940 byla nacisty deportována do internačního tábora v jižní Francii. Z tohoto tábora se jí podařilo utéci a následně emigrovala se svým manželem do USA. Vzhledem k tomu, že byla Arendt židovského původu, věnovala se v USA nejprve německo-židovské komunitě. Po válce pracovala jako vedoucí redaktorka pro německo-židovské nakladatelství. V následujících letech se díky svému dílu *Původ totalitarismu* dostala do povědomí široké veřejnosti. Arendt začínala být uznávaná jako velká intelektuálka. Postupně pracovala jako profesorka na několika univerzitách. Zemřela v New Yorku 4. prosince roku 1975.²³

²³ Pro tento velmi stručný medailonek jsem se inspiroval knihou „*Hannah Arendtová z lásky k světu*“ (Young-Bruehl, 2004).

Z výše napsaného medailonku můžeme pozorovat, jakými zkušenostmi si Arendt prošla. Vyzdvihneme především tři aspekty, které jsou v jejím utváření konceptu autority významné, a jež jsou důležité pro naši práci.

Tato velká intelektuálka a milovnice literatury získala vzdělání na univerzitách v Evropě. Její vzdělanost je ovlivněna evropskou mentalitou. Mohli bychom říci, že stojí na evropských základech. To dosvědčují její texty, které uvádíme výše v podkapitole *Původ autority*.

Druhým důležitým aspektem je politická angažovanost Arendt. Ta se promítala do jejího pojetí autority rovněž, neboť autorita z hlediska politického je jejím poměrně častým tématem. To autorku přivádí k úvahám o autoritě v politickém uspořádání státu. Zaobírá se tím, zda se ještě autorita v politickém systému vyskytuje či nikoliv a do jaké míry je to správné.

Posledním a neméně důležitým aspektem je dílo *Původ totalitarismu* a profesorské působení na několika univerzitách. *Původ totalitarismu* nás může přiblížit k tématu autority, přestože se v tomto díle autorka autoritou nezabývá. Autorka v knize popisuje otázky moci, otázky práv člověka a otázky totální nadvlády. Všechno to jsou témata, jež jsou s problematikou autority svým způsobem propojena. Jak níže uvidíme, Arendt se věnuje tomuto propojení i v knize *Krise kultury*, ve které máme tematiku autority nejvíce nastíněnou. S tím souvisí profesorská dráha této intelektuálky, protože ta jí pomáhala o daném tématu nejen přemýšlet, ale dávala jejím úvahám mnohem větší váhu a pozornost. Podívali jsme se do historie pojmu autorita, na historický medailonek Arendt a nyní se můžeme zabývat konkrétními tématy spojenými s problematikou autority tak, jak o nich uvažovala a psala samotná autorka. Pokusíme se poukázat komplexně na její přemítání o podstatě autority. To nám pomůže vytvořit obraz o jejím pojetí. Již dopředu můžeme říci, že se Arendt nespokojí jen tak s nějakou odpovědí. Svým kritickým pohledem se snaží dopátrat podstaty a pravdy.

„Slepá víra v autoritu je největším nepřítelem pravdy.“²⁴

Albert Einstein

²⁴ Tento citát je převzat z knihy: Albert Einstein: Genie, Visionär und Legende (Steiner, 2005, s. 65).

Obrázek 1 Hannah Arendt v roce 1933 (Young-Bruehl, 2004)

4.2 Ztráta autority v moderní společnosti

Hned na počátku této kapitoly, věnující se již pohledu samotné Arendt, zde zmiňme, že úvahy týkající se tématu autority mají své pedagogické souvislosti. Z tohoto důvodu je zmiňujeme i v názvu práce. Souvislosti vycházející z jednotlivých oblastí předkládáme na konci některých oddílů této kapitoly. Hannah Arendt k pojetí autority napsala své dílo *Krise kultury*, kde se mimo jiné zabývá též otázkami svobody, výchovy, vzdělávání a otázkou kultury, již dává příznačný název (stejně jako názvu celé knihy) *Krise kultury*. To, co se celým dílem prolíná, je právě pohled na autoritu. Snaží se poukázat, že každý z jednotlivých problémů v sobě do jisté míry obsahuje i problém autority. Arendt se sama snaží odpovědět na otázku, co vlastně autorita je. Hned na úvod však člověka uvádí velmi kriticky do reality. „Aby nedošlo k nedorozumění, měli bychom se snad raději ptát, co byla, a nikoli co je autorita“ (Arendt, 1994, s. 5). Jako by již žádná opravdová autorita

neexistovala. To autorku přivádí k zamyšlení nad pravou podstatou toho, co autorita je, aby obhájila své teze o tom, že tradiční pojem autority z moderní společnosti vymizel. Tato původní podoba autority údajně vymizela, protože se ztratila všeobecná zkušenost, která platila pro všechny ve společnosti. To v důsledku znamená, že se velmi těžko hledá uchopení podstaty pojmu autorita. Arendt tvrdí, že se jedná o fakt moderní doby, tedy doby od počátku dvacátého století. „Protože již nemůžeme vycházet z autentické a nesporné, všem společné zkušenosti, stal se i sám pojem autority předmětem sporu a zmatku“ (Arendt, 1994, s. 5). A dále: „Trvalá a stále se prohlubující krize autority patří podle všeobecného mínění k charakteristickým rysům moderního světa v našem století“ (tamtéž). A přesto následně zmiňuje, že se v podstatě nejedná o pravou autoritu, kterou moderní svět zavrhnul. Jedná se jen o jakousi podobu, která nicméně není pravou autoritou. Tato „podoba autority“, jak ji nazývá Arendt (1994, s. 6), převládala dlouhou dobu v západní společnosti. „V dalších úvahách vycházím z toho, že odpověď na tuto otázku nemůže spočívat v definici povahy či podstaty „autority vůbec“; jde spíše o jistou, velmi specifickou podobu autority, která po dlouhou dobu vládla v západním světě“ (Arendt, 1994, s. 6).

Aby Hannah Arendt lépe vysvětlila problém krize či ztráty autority, pomáhá si jistým přirovnáním. Pro vysvětlení daného problému používá určitou podobnost s pojmy tradice a náboženství. Opět se vracíme k římské triádě, která je stabilní právě jen tehdy, pokud bere v potaz všechny tři prvky. „To, co mám na mysli, lze možná lépe ukázat na příbuzných, s autoritou propojených pojmech tradice a náboženství“ (Arendt, 1954, s. 7-8). První přirovnání vidíme u pojmu tradice. Ta je autorkou popsána jako něco, co nás provází minulým obdobím až do současnosti. Jedná se o podstatu věci, které se musíme držet, aby naše realita navazovala a směřovala správným směrem. V momentě, kdy člověk ztrácí tento kontakt s minulostí, ztrácí orientaci, která vycházela z kontinuity směřování. „Se ztrátou tradice jsme ztratili i nit, která nás bezpečně vedla širými prostorami toho, co již pominulo, která byla poutem každé další generace k nějakému předem určenému aspektu minulosti“ (Arendt, 1994, s. 8). Dále poukazuje na důležitost neztratit kontakt s minulostí, protože se jedná o důležitou součást lidského života, neboť člověk je hluboký sám v sobě do té míry, do jaké vychází z minulého. Právě proto je dle autorky nezbytná historická paměť. „Avšak nelze popřít, že bez pevně zakotvené tradice – a ke ztrátě tradice došlo již před několika stoletími – je ohrožen rozměr minulosti vůbec. Jsme v nebezpečí, že zapomeneme a otupění paměti by znamenalo – nehledě na ztracené obsahy – že bychom

sami sebe připravili o jeden rozměr, o rozměr lidské existence. Vždyť paměť a hloubka je totéž, či spíše: člověk může dosáhnout hloubky jen tím, že je pamětliv” (Arendt, 1994, s. 8). Dalším prostředkem k vysvětlení *krize autority* je již zmíněný třetí aspekt římské triády, tedy náboženství. Podobně jako u tradice můžeme pozorovat jistou kritičnost Arendt ke stávající situaci náboženského rozměru společnosti. Ze společnosti pomalu mizí úcta k něčemu, co člověka přesahuje. Společnost ztrácí rozměr víry, která byla a stále je podstatným prvkem lidské osoby. „*Vytrácí-li se víra v dogmatický obsah institucionalizovaného náboženství, nemusí to ještě znamenat ztrátu nebo dokonce krizi víry ve smyslu důvěřivého postoje věřících. Víra v živá dogmata a víra jako postoj důvěry věřícího k Bohu rozhodně neznámá totéž a jen prvá může být vystavena pochybám a skepsi.*”²⁵ *Kdo však může tvrdit, že krize, dnes postihující zatím jen institucionalizované náboženství a jeho dogma, neohrožuje i víru v její ryzí nepředmětné podobě? Víru, která sice nemá bezprostřední náboženský obsah, ale již náboženství se svou věroukou a dogmaty poskytovalo po celá staletí bezpečnou ochranu?*” (Arendt, 1994, s. 8-9).

Vidíme, že tradice i náboženství mají v dnešní společnosti podobný úděl. Obě se ze současné společnosti vytrácí a člověk kvůli tomu ztrácí kontakt sám se sebou. V důsledku se stává méně hlubokým. Když Arendt poukázala, v čem konkrétně můžeme spatřovat problém ztráty tradice a náboženství, může pak tyto příklady použít i pro argument ztráty autority. „*Zdá se, že podobným způsobem je nutno uvažovat i o ztrátě autority. Autorita, která povstává ze založení v minulosti a v minulosti má svůj neotřesitelný základ, dávala světu lidí – nejnestálějších a nejpomíjivějších ze všech známých bytostí – potřebné trvání a stálost. Ztráta autority se rovná zborcení základu světa*” (Arendt, 1954, s. 9). Mohli bychom říci (dle toho, co autorka popisuje), že se ztrátou autority vyprchává stabilita společnosti. Autorita je ve 20. století již společensky přežitý fenomén, který společnost těžko hledá, protože ztratila kontakt s minulostí a víru v to, že je možné to objevit. Pravděpodobně proto hledá tato filozofka kořeny autority a snaží se poukázat na období, kde se římská triáda nejen zrodila, ale kde také více či méně fungovala. To vše ale neznámá, že by společnost nebyla schopná kráčet do budoucna. Autorka nám dává ubezpečení, že společnost stále může pátrat v minulosti a uchovávat přítomné: „*Tato ztráta*

²⁵ Je otázkou, zda opravdu nemůže být i živá víra vystavena pochybnostem. Paradoxně se možná na základě občasné pochybnosti může jednat o skutečně živou víru člověka. Co by to bylo za víru, kdyby nebyla tříbená skrze nároky zahrnující i pochybnosti. Rovněž pokud existuje živá víra v Boha, může to u některých lidí znamenat důvěru v dogmata, která mohou být jakýmsi opěrnými body na cestě k Bohu.

stálosti a spolehlivosti lidského světa, jež má politický výraz ve ztrátě autority, však neznamená, nemusí nutně znamenat, ztrátu lidské schopnosti stavět, uchovávat a chránit svět, který by měl existovat i po našem odchodu a být místem uzpůsobeným pro život těch, kdo přijdou po nás” (Arendt, 1994, s. 9). Povšimněme si výrazu „*Jež má politický výraz ve ztrátě autority*“. Pro Arendt je autorita silně spojená s politikou. Proto se v následujícím oddíle budeme stručně zabývat tím, co to vlastně znamená.

Než se ale dostaneme k problematice politiky, uvedme zde ještě důležité termíny týkající se ztráty autority do pedagogických souvislostí. Jedná se o již zmiňované pojmy tradice a náboženství (víra). Z těchto pojmů se v současné pedagogice nevychází, autorita tedy nemůže být opřena o své další dva pilíře. Přitom jsou pro mladou generaci stejně důležité jako autorita.

Tradice pomáhá člověku žít v jisté kontinuitě. Pomáhá nám v porozumění našeho místa tam, kde se nacházíme. Pro výchovu a uvádění dětí do světa je důležité, aby poznaly, že nejsou jen tak hozeny do chaosu. Je pro ně významné, když postupně poznávají, že jejich život plyne odněkud někam. Mnoha lidem dává smysl života právě to, že pokračují v lidském rodě. Převzali něco po předcích a snaží se to nějakým způsobem obohatit a předat dál. Stejný rozměr můžeme vnímat u výchovy dětí, které se učí, že jejich znalosti, dovednosti a postoje mohou sloužit k tomuto pokračování. Je však otázkou, zda jim předáváme svět, na kterém lze stavět a pokračovat.

Víra člověku dává naději. Díky tomu je zcela podstatná. Ať se jedná o víru náboženskou či jen o víru v určité hodnoty. Pokud totiž hodnoty ze společnosti mizí, je to právě víra, jež člověku pomáhá věřit v jejich platnost, i když nejsou konkrétně vidět. Kdybychom nevěřili, že význam autority je důležitý (a to i přes aktuální rozpad), těžko bychom se snažili o její navrácení zpět. Tento příklad si můžeme vztáhnout ke kterýmkoliv hodnotám významným pro člověka.

4.3 Autorita a politika

Hannah Arendt měla s politikou zkušenosti. V historickém medailonku její osoby se o tom zmiňujeme. Možná právě díky této práci v politické oblasti dává poměrně často do souvislosti politiku a autoritu. Již v kapitole věnující se původu autority můžeme pozorovat, že dává do souvislosti politickou zkušenost s vytvořením pojmu autority. Zmínili jsme, že řeční filosofové neměli dostatečnou politickou zkušenost s něčím, jako byla autorita, a tak museli podobné příklady vládnutí hledat jinde. Nicméně právě oni jsou dle autorky bráni jako původci politického myšlení. „*Naše tradice politického myšlení*

měla svůj zřetelný a určitý počátek v učení Platóna a Aristotela“ (Arendt, 2002, s. 19). Zároveň neváhá vymezit konec této tradice: Mám za to, že dospěla k právě tak zřetelnému a určitému konci, kterým jsou teorie Karla Marxe“ (tamtéž). Na jiném místě: „Naše tradice politického myšlení začala, když Platón objevil, že filosofické zkušenosti je nějakým způsobem vlastní odvrátit se od obyčejného světa lidských záležitostí; skončila, když z této zkušenosti nezůstalo nic víc než opozice myšlení a jednání, jež připravuje myšlení o jeho skutečnost a jednání o jakýkoli význam, takže jedno i druhé činí nesmyslnými“ (Arendt, 2002, s. 26).

V důsledku toho můžeme jasně spatřit důležitost tradice v politické oblasti. *„Počátek a konec tradice mají jedno společné: základní problémy politiky nebyly ve své bezprostřední a jednoduché naléhavosti nikdy tak jasně a zřetelně viditelné jako v obdobích, kdy byly poprvé jasně zformulovány a naposledy definitivně zpochybněny“ (Arendt, 2002, s. 19).*

Na jiném místě autorka autoritu a politiku spojuje k sobě a ukazuje na důležitost autority v politické oblasti. *„Z tradice, náboženství a autority (...) se nejstabilnějším elementem ukázala právě autorita. S její ztrátou však všeobecná skepse novověku pronikla i do říše politiky, kde se věci nejen radikalizují, ale zároveň dostávají onen rozměr, který je pro politickou sféru charakteristický: co dosud možná mělo duchovní význam pro některé, týká se nyní všech. Zároveň teprve nyní jakoby se zpožděním se stává politickou událostí prvního řádu i ztráta tradice a náboženství“ (Arendt, 1994, s. 7). Vidíme tedy, že pro politickou oblast je důležitá autorita. V případě, že se z této oblasti autorita vyjme, začíná vše směřovat radikálním způsobem, protože nad vládnutím nevládne pevná ruka autority vycházející z jisté tradice.*

Radikalitu v tomto případě představuje mnohost různých náhledů, které si jdou svojí vlastní cestou. Názory jednotlivců nejsou již sdílené, protože si každý myslí své. Jednotlivé pohledy na skutečnost, a tedy i na oblast autority, nejsou již důležité kvůli předmětu, ale kvůli osobnímu názoru. To vede k minimálnímu společnému rozlišování, což Arendt kritizuje. *„Mé úvahy a popisy vycházejí z přesvědčení, že je důležité stále rozlišovat, což se zdá jako banalita, vždyť nikdo, pokud vím, dosud otevřeně neprohlásil, že rozlišovat je nesmysl. Nicméně ve většině diskuzí mezi politology a sociology jako by existovala tichá dohoda, že rozdíly ignorovat lze. Vychází se přitom z předpokladu, že všechno lze koneckonců nazvat jakkoli jinak a že rozdíly mají smysl jen proto, že každý z nás má právo „definovat vlastní pojmy.“ Avšak nenaznačuje již pouhý fakt, že si přiznáváme to podivné právo, jakmile začneme jednat o důležitých věcech, jako by to bylo totéž, co právo každého*

mít vlastní názor, že pojmy jako „tyranie“ a „autorita“, „totalitarismus“, prostě ztratily svůj sdílený smysl?“ (Arendt, 1994, s. 9-10).

Nemůžeme se tedy divit, že se autorka snaží jasně poukázat na podstatu termínu autorita. Vždyť právě vyjasnění toho, co autorita je a není, pomáhá zmenšovat rigiditu individualistických náhledů a názorů. Přirozeně se s tímto vyjasňováním dostávají do popředí termíny, kterým společnost často přikládá podobný význam. Pojmy jako moc, tyranie a další. O těch budeme hovořit níže. Než se ale k těmto termínům dostaneme, je zapotřebí podívat se na jednotlivé přístupy. Jestliže Arendt neváhá kritizovat nevěli rozlišovat (pro samotnou podstatu) některé pojmy, vyplývají z toho dva radikální přístupy, které se mezi sebou neustále přou. Přitom je pravda někde mezi nimi. Jedná se o postoj liberalistický a o postoj konzervativní. V následující části se zaměříme právě na tento rozpor.

4.4 Liberalismus x konzervatismus

Nejen v oblasti autority můžeme spatřovat rozepře (někdy menší, někdy větší) liberálnějších a konzervativnějších skupin lidí. Postačí nám podívat se do oblasti politiky. Nežrídka jsme svědky toho, jak se konzervativnější založení politici hádají se svými druhy, kteří prosazují více svobody. Každá ze zmíněných stran je pochopitelně přesvědčena, že „ta jejich“ má pravdu. Tyto dva proudy se setkávají obzvláště na kolbišti tradičních témat a hodnot. Tradiční hodnoty jsou přirozeně součástí každé společnosti. Ať se jimi společnost řídí či ne, vždy se nachází zástupci jednoho nebo druhého náhledu, jak k těmto hodnotám přistupovat. Politikům nezbývá, než o těchto tématech hovořit a hledat cestu. Jedním z takových tradičních témat, které se politiky úzce dotýká, je právě autorita. Arendt popisuje, jakým způsobem na toto téma jednotlivé skupiny nahlízejí. *„Již od devatenáctého století se liberální i konzervativní autoři vyrovnávají s problémem autority a zároveň s problémem svobody v politické oblasti“²⁶* (Arendt, 1994, s. 10). Povšimněme si, že se autorka opět odkazuje na oblast politiky, ve které je toto téma diskutováno. Jaké jsou tedy teze jednotlivých skupin?

²⁶ Z citace nám vyplývá další téma, kterému se budeme věnovat níže. Jedná se o téma svobody, která se s termínem autority velmi často spojuje.

4.4.1 Liberalismus

Liberalismus²⁷ se podle Arendt odchyluje od náhledu na autoritu hned v několika směrech. Autorka zmiňuje, že je pro tento směr důležitý neustálý pokrok. „*Liberální teorie se opírají o tento předpoklad: „faktem, který charakterizuje moderní historii, je stálý pokrok...směrem k stále více organizované a stále více zajištěné lidské svobodě.“ Na každou odchylku od tohoto kurzu je pak zapotřebí pohlížet jako na cosi reakčního, jako na proces, který jde opačným směrem“* (Arendt, 1994 s. 10). Je otázkou, do jaké míry lze vnímat kritéria pro odchýlení se od tohoto kurzu (který citace popisuje) do detailu, tedy co ještě spadá do „lidské svobody“ a co již od ní odvádí. Nicméně dle filosofky můžeme na základě toho říci, že má liberální směr problém rozlišovat omezení svobody v různých životních situacích: „*Tak ovšem liberální teorie přehlíží zásadní rozdíly mezi omezením svobody v autoritativních režimech, zrušením politické svobody v tyraniích a diktaturách a totálním odstraněním samotné spontaneity – tj. nejobecnějšího a nejelementárnějšího projevu lidské svobody, k němuž směřují různými metodami manipulace jenom režimy totalitární“* (tamtéž). Liberalismus se tedy snaží neustále posuzovat, zda směřování v té či oné oblasti vede ke svobodě. Paradoxně bychom mohli říci, že je tímto neustálým porovnáváním poměrně svázán a kvůli tomu do jisté míry nesvoboden. Pro liberálního člověka je důležité odstranit veškeré formy vlády, které působí na občana autoritativně. V tomto bodě se střetává naše téma autority s liberalismem. Můžeme tak říci, že s úbytkem autority nebo moci dostává liberalismus více prostoru, který to vnímá jako příležitost pro svůj pokrok. Je tedy jeho snahou omezovat autoritu, aby se svoboda neustále rozvíjela. „*Liberální autor, zabývající se spíše historií a pokrokem svobody než různými formami vlády, zde vidí rozdíly jen kvantitativní; neuvědomuje si, že autoritativní vláda, i když svobodu omezuje, zůstává s ní stále ještě spjata. Kdyby ji totiž zrušila úplně, ztratila by vlastní podstatu: proměnila by se v tyranii. Totéž platí o rozdílu mezi legitimní a nelegitimní mocí, s níž stojí a padá každá autoritativní vláda. Tomu liberální autor věnuje obvykle jen malou pozornost. Je totiž přesvědčen, že každá moc korumpuje, a že tedy stálost pokroku vyžaduje stálý úbytek moci, ať má jakýkoliv původ“* (Arendt, 1994, s. 11). Je trochu paradoxem, že tato tradiční hodnota, kterou svoboda je, by byla silně

²⁷ Liberalismus – (z lat. liber = svobodný, volný, nespoutaný) – filosofické, sociologické, ekonomické a politické koncepce a hnutí prosazující svobodu člověka ve všech oblastech jeho činnosti, zejm. v hosp. životě, v politice, ve vědě a umění. Hist. obdobím krystalizace zákl. idejí liberalismu bylo 18. a zejm. 19. st. (Pecka, 2017).

pozměněna a omezena, pokud by nebyla pod ochranou právě autoritativních způsobů vládnutí.

4.4.2 Konzervatismus

Druhým společenským náhledem je konzervatismus²⁸. Jeho snahou je, oproti liberalismu, uchovávat, nebýt pokrokový na úkor zachování autority. Autorita v něm hraje naopak roli uchovatele lidské svobody. *„Tam, kde liberální autoři vidí postup k svobodě v zásadě zajištěný, jen dočasně přerušovaný různými temnými silami minulosti, konzervativec spatřuje cestu zkázy, která začala otřesem autority“* (Arendt, 1994, s. 11-12). Na jedné straně vidíme naději v pokroku, který vede ke svobodě. Na straně druhé vidíme naději v uchování starého, které svobodu ochraňuje. Pro oba směry je důležitá svoboda. U konzervativců ji můžeme spatřovat právě v zachování autority. *„V důsledku toho se pak i svoboda, pozbyvší hranic, které ji omezovaly, ale i chránily, stala bezmocnou a byla vydána všanc záhubě“* (Arendt, 1994, s. 12). Vidíme tak, že se konzervatismus snaží udržet jakousi moc nad tím, aby se svoboda nerozpadla. Tato vnější síla dává ochranu či mantinely této tradiční hodnotě. Co se tedy stane, když moderní společnost odstraní hodnotu autority? *„Také konzervativní autor ztotožňuje tyranii a totalitarismus, jenomže totalitární vládu, pokud ji přímo neztotožnil s demokracií, vidí jako nevyhnutelný následek, tj. následek toho, že zmizely všechny tradičně uznávané autority. A přece jsou rozdíly mezi tyranii a diktaturou na jedné straně a totalitárním panstvím na straně druhé neméně zřetelné než rozdíly mezi autoritativní formou vlády a totalitarismem“* (Arendt, 1994, s. 12). Konzervatismus tedy vidí jako nevyhnutelné, aby ve společnosti vládl systém zajišťující tradiční hodnoty. V případě, že se hodnota autority neuchová, vnímá Arendt, že je nevyhnutelné, aby se oním udržovatelem hodnot stal právě totalitarismus. Nicméně je důležité mít v pozornosti fakt, že se konzervatismus snaží především uchovávat tradiční hodnoty, do nichž spadá i autorita. *„I když liberalismus a konzervatismus selhávají, jakmile se pokoušíme používat jejich teorie na fakticky existující politické útvary a instituce, stěží lze pochybovat o tom, že jejich všeobecná tvrzení působí velmi hodnověrně. Liberalismus*

²⁸ Konzervatismus – (z lat. conservare = uchovat) – též konzervativismus – jeden ze 3 hlavních fil., ekon. a polit. proudů západu vedle liberalismu a socialismu. Součástí polit. kultury se stal okolo r. 1830 v Anglii, jeho fil. podstata však byla zformulována (ovšem bez vědomého spojení s pojmem k.) již v r. 1790 irským státníkem, filosofem a polit. teoretikem Edmundem Burkem v knize *Reflections on the Revolution in France* (Mikš, 2017).

sleduje, jak jsme viděli, ubývání svobody a konzervatismus naopak ubývání autority. Oba nazývají výsledek totalitarismem a spatřují totalitární trendy všude, kde se objeví jeden nebo druhý z těchto procesů“ (Arendt, 1994, s. 14.).

Tato dvě témata, tedy svoboda a uchování tradičních hodnot, jsou na opravdovém kolbišti. A to i přes fakt, že svoboda je jednou z tradičních hodnot a nemusí tedy automaticky vést k rozepři s těmi, kteří potřebují prosadit svobodu ve všem lidském chování. Nicméně každá ze zmíněných stran má dobře postavené argumenty. Jak Arendt popisuje, obě témata jsou silně ohrožována v naší moderní době: *„Kdo by mohl popřít, že svoboda je od počátku století ze všech stran vážně ohrožována, že při nejmenším od konce první světové války jsme svědky rozmachu tyranii všeho druhu? Kdo může na druhé straně popřít jeden z nejnápadnějších rysů moderního světa, že takřka všechny tradiční autority vymizely?“* (Arendt, 1994, s. 15). Autorka k tomu zároveň poznamenává, že je pro člověka snadné vybrat si ten či onen směr podle svého uspořádání hodnot, a na základě tohoto výběru souhlasit s jednou či druhou skupinou. Nicméně by člověk měl být schopen nahlížet na skutečnost kriticky a vidět (jak píše již výše), že pravdu nemá jedna nebo druhá strana, protože pravdu má každý z určité části. *„Zdá se, že stačí se zaměřit na jeden z těchto jevů a už můžeme podle svého vkusu nebo, jak se říká, podle své „stupnice hodnot“ ospravedlňovat buď teorii pokroku, nebo teorii zkázy. Budeme-li však pohlížet na protikladné výroky konzervativců a liberálů nestranně, snadno nahlédneme, že je pravda mezi ně rovnoměrně rozdělena a že ve skutečnosti svoboda a autorita ustupují v moderním světě simultánně“* (Arendt, 1994, s. 15).

Dle Arendt (tamtéž) se za posledních sto padesát let společnost pře mezi těmito dvěma póly. Kvůli veřejnému mínění dochází k neustálé změně od liberálního náhledu ke konzervativnímu a zpět. To má za následek destrukci a nejasnost těchto důležitých termínů. Dochází tak ke znejistění jak svobody, tak autority.

Závěrem je v tomto oddílu nutno říci, že i přes veškeré pře mezi tématem svobody a tématem autority mají obě strany na sobě jistou závislost. Vždyť definovat svobodu by nebylo možné, kdyby člověku nebyla odebírána, a stejně tak úbytek tradičních autorit by nebyl definován, jestliže by neexistovala skupina lidí volajících po pokroku a odstranění zastaralého a tradičního. *„Liberalismus a konzervatismus se zrodily v tomto klimatu prudkých změn veřejného mínění a jsou k sobě připoutány tak, že jeden jako druhý by ztratily bez svého protikladu v teorii a ideologii vlastní podstatu, i tak, že oba směry jsou*

zaměřeny primárně na obnovu tradičního postavení buď svobody, nebo autority, popřípadě obnovu vztahu mezi nimi“ (Arendt, 1994 s. 15).

4.5 Svoboda

O tématu svobody bychom mohli říci hodně. Samotná Arendt věnuje tomuto tématu celou jednu kapitolu.²⁹ V naší práci ale není snahou probírat tematiku lidské svobody obecně. Pro nás je podstatné zabírat se tímto tématem velmi specificky, tedy ve vztahu k pojmu autority. Jak jsme již viděli v předchozí podkapitole, téma autority se silně pojí s tématem svobody. Svoboda a autorita v názorových rozepřích liberalistů a konzervativců je místem, kde se odehrávají boje. Opusťme nyní tyto politické hádky a pokusme se zaměřit právě na onen zdravý střed mezi těmito dvěma proudy. Zaměříme se na kritický náhled na vztah svobody a autority tak, jak k tomu vybízí samotná Arendt. Tento pohled by nám měl být východiskem, které nám snad pomůže k řešení. Základní otázkou tedy je, jak se staví autorita k tématu svobody. Omezuje autorita svobodu člověka, nebo ji chrání?

Pro vyústění problému je důležité si připomenout, že vycházíme z konkrétního historického vývoje. Tedy, že autorita byla něčím, co vycházelo z minulého, založeného předky, na co se tradicí navazuje. Jestliže byla autorita součástí lidského společenství, byla nutně úzce spojena s politikou. U svobody tomu není jinak: *„Sotva lze hovořit o jediném politickém problému a zároveň se nedotknout, implicitně či explicitně, problému lidské svobody“* (Arendt, 1994, s. 68). Vidíme, že jsou tyto pojmy k sobě svázané. Přesto se ale nejedná o pojetí svobody, které by nejlépe koexistovalo s autoritou v těch nejkrajnějších situacích. Takovou svobodu zahlédneme, když se podíváme do nitra člověka. *„Tato svoboda, kterou ve všech politických teoriích považujeme za samozřejmou, a musí ji brát v potaz dokonce i ti, kdo vychvalují tyranii, je pravým opakem „vnitřní svobody“, niterného prostoru, do něhož mohou lidé uprchnout před donucováním zvnějšku a cítit se zde svobodnými. Vnitřní cítění zůstává bez vnějších projevů, a je tudíž samozřejmě politicky irrelevantní“* (tamtéž). Znamená to, že tato podoba svobody je nezávislá na tom, co se děje okolo. Je pro ni důležitý vnitřní niterný prostor, který se tak trochu distancuje od vnějšího. Počátky takového chápání svobody můžeme najít ve starověku. *„Svoboda se v naší filosofické tradici objevila až díky zkušenosti náboženské konverze – nejprve Pavlovy a posléze Augustinovy“* (Arendt, 1994, s. 68). A na jiném místě: *„Niterný prostor,*

²⁹ V knize *Krise kultury* má Arendt (1994) celou kapitolu s názvem *Co je svoboda?*

ochraňující vlastní já proti světu, nelze chybně zaměňovat se srdcem či myslí, jedno i druhé funguje ve vzájemném vztahu se světem. Niternost jako místo absolutní svobody uvnitř sebe sama, a nikoli srdce či mysl, našli na sklonku starověku ti, kdo neměli ve světě vůbec žádné místo³⁰, a postrádali tudíž základní světskou podmínku, jež se od rané antiky až téměř do poloviny 19. století jednomyslně považovala za nutný předpoklad svobody“ (Arendt, 1994, s. 69). A dále: *„Epiktétos dále ukazuje, že člověk je svobodný, jestliže se omezí na to, co je v jeho moci, nezasahuje-li tam, kde může narazit na překážky. „Věda života“ spočívá v rozlišování mezi cizím světem, nad nímž člověk moc nemá, a vlastním „já“, s nímž může nakládat, jak uzná za vhodné“* (tamtéž). Tento výčet textů mluví v podstatě o jediném: o vnitřní svobodě, která nemá obavy z vnější regulace. Jakýkoliv vnější nátlak, omezení, restrikce, nemůžou ovlivnit svobodu lidského ducha.³¹

Jestliže nemůže žádná vnější moc omezit lidskou svobodu, nemůže ani autorita (která v našem pojetí není tak radikální) svobodu omezit. V tomto bodě se tedy dostáváme k vyústění problematiky. Autorita nemůže omezit lidskou svobodu, pokud na ni nahlížíme tímto způsobem.³² Závěrem je dobré zmínit pojítka mezi autoritou a svobodou z pohledu historického. Pro autoritu (dle Arendt) je důležitá tradice. Vychází tedy z nějakého historického kontextu, především starověku. Koncept svobody, který jsme o několik řádků výše popsali, vychází rovněž ze starověku. Můžeme tedy říci, že se tyto dva termíny k sobě váží právě skrze dobový náhled na danou realitu. Možná právě proto Arendt poukazuje na střety jednotlivých skupin lidí, zabývajících se těmito tématy. Současníci se svým moderním pojetím budou nutně ve střetu s něčím, co má hluboké kořeny v minulosti. Bez přijetí této minulosti bude naše uchopení podstaty termínu vždy odtržené od reality.

³⁰ Je otázkou, do jaké míry se tento argument nevylučuje s předchozí napsanou citací, která hovoří o sv. Pavlovi a Augustinovi. Znamenalo by to, že sv. Augustin neměl své místo v tehdejší společnosti, o čemž můžeme silně pochybovat vzhledem k tomu, že byl biskupem, uznávaným teologem a filosofem.

³¹ Pro srovnání zde stojí ještě za zmínku pojetí z knihy *Prameny křesťanské morálky* od Servaise Pinckaerse, V knize nalezneme kapitolu věnující se jednotlivým rysům svobody s konkrétním rozdělením na svobodu neurčitosti a svobodu kvality. V oddílu věnující se „svobodě neurčitosti“ je mimo jiné psáno: *„Zákon vystupuje jako vnější nátlak a omezení svobody. Mezi oběma panuje neustálé napětí“* (Pinckaers, 2018, s. 345). Naopak v oddílu „svobody kvality“ se ve stejném bodě píše: *„Zákon je nezbytnou vnější pomocí k rozvoji svobody spolu se zalíbením v pravdě a dobru, které ji podporují zevnitř. Zákon je zvlášť nutný v první etapě výchovy; poté se postupně zníťňuje díky ctnostem spravedlnosti a lásky“* (tamtéž).

³² Arendt nehovoří jen o této podobě svobody. Nutno podotknout, že se v kapitole *Co je svoboda?* (viz 1994, s. 65) zabývá i jinými pohledy na svobodu z hlediska historického kontextu.

Abychom téma uvedli do pedagogických souvislostí: svoboda je aspekt, který souvisí s pedagogikou velmi silně. Člověk nemůže být dobře formován, pokud nechce. U malých dětí je tento rozměr poměrně problematický, protože nedokáží zcela odlišit rovinu emocí od vůle něco chtít. V případě, že dojde k situaci, že je něco nebaví, těžko budou chtít pokračovat. Nicméně u oblastí, které jsou dobrovolné, to můžeme pozorovat velmi dobře. Pro příklad můžeme využít dětský zájmový kroužek. Pokud by dítě nechtělo, pravděpodobně nebude na kroužek docházet. V případě že chce, dokáže snést i to, že ho pedagog usměrňuje a jistým způsobem formuje. Právě v tomto ohledu je důležitá role autority, jež pomáhá držet vychovávaného v jistých mantinelech. Pomáhá mu v tom, aby pokračoval, pokud mu ochabuje vůle. Jak jsme zmiňovali výše, paradoxně nám může autorita pomoci ke svobodě více, než bychom na první pohled mohli říci. Autorita vede k niterné svobodě člověka, ochraňuje jeho niterný svět, ve kterém může hledat „pravý poklad“. Pomáhá vytrvat na cestě za vytouženým dobrem ve chvílích nejistoty a ochablosti. Nutno ale podotknout, že se tento rys může projevit jen tehdy, pokud pedagog pojímá přístup nenásilným a netyranským způsobem. Proto, aby mohl být člověk svobodný pod autoritativním vedením, je nezbytný první krok, tedy svobodné rozhodnutí, bez kterého se může stát autorita jakousi zdánlivou přítěží. Tento aspekt je nicméně u malých dětí jen těžko proveditelný, protože dětská citlivost a zároveň nedostatečně pevná vůle situaci téměř znemožňuje.

4.6 Tyranie a autorita

Jedním z dalších témat objevujících se v textech Arendt je rozdíl mezi tyranií a autoritou. Hned na začátku je dobré říci, v čem se tyto dva termíny liší a proč se občas u některých jedinců v historii zaměňoval pojem autority právě s tyranií. Autorka popisuje vznik tohoto (nesprávného) náhledu na pojem autority: *„Za ztotožněním totalitarismu³³ s autoritativní formou vlády, za touto nákloností vidět totalitární tendence v každém autoritativním omezování svobody, se skrývá starší záměna autority a tyranie, legitimní moci a násilí.*

³³ Totalitarismus – princip polit. moci vynucující si všemi prostředky neomezené disponování jí podřízenými osobami (i jejich vědomím a svědomím), vyznačující se polit. a ekon. diktaturou ve všech sférách spol. života, potlačováním jakýchkoliv tendencí k demokracii, manipulací lidí prostřednictvím propagandy, používáním teroru vůči skupinám i jedincům, kteří se nechtějí podřítit nebo jsou považováni za potenciálního protivníka, ideologizací spol. norem, politizací soukromé sféry, pseudomobilizací mas (Voráček, 2017).

Avšak rozdíl mezi tyranií a autoritativní formou vlády spočíval vždy v tom, že tyran se jako vládce řídí jen vlastní vůlí a vlastními zájmy, zatímco i nejdrakoničtější autoritativní vláda je vázána zákony“ (Arendt, 1994, s. 11). Pro nás to znamená, že autorita vyznačuje svou legitimnost skrze normy dané člověku zvnějšku a platné pro všechny. Nejedná se tedy o výmysl malého uskupení lidí, podle kterého se bude celá společnost řídit. Tyto normy nemohou být společnosti dány jen lidmi u aktuálního mocenského aparátu. Musí být přijaty celospolečensky. Do této kategorie mohou spadat rovněž zákony dané lidstvu přírodou, která své fungování a své zákony utvořila nehledě na to, jak se k nim člověk postaví. Takové zákony bychom podle některých autorů mohli nazvat „*Zákony lidské přirozenosti*“³⁴ Arendt k plněšímu pochopení ještě dodává, že tato vnější síla musí být postavena nad politikou. To můžeme chápat jako něco, čeho se samotná politika musí držet pro správné nastavení autoritativního fungování vlády: „*Její činy svazují pravidla, která buď vůbec nejsou lidským dílem – jako je tomu v případě přirozených zákonů, Božích přikázání, platónských idejí – nebo aspoň nejsou výtvorem těch, kdo jsou momentálně u moci. Pro autoritativní vládu je zdrojem autority vlády vždy nějaká vnější síla, její vlastní moci nadřazená; právě z této vnější síly, přesahující oblast politiky, a tudíž moc vlády omezující, odvozuje autoritativní vláda svoji „autoritu“, tj. svoji legitimnost“* (Arendt, 1994, s. 11).

Abychom rozdíl mezi těmito dvěma pojmy dokreslili úplně, pokusme se načrtnout jednotlivé formy vládnutí. Tedy formu vládnutí autoritativní a totalitární. Autorka (1994, s. 12-13) nám k hlubšímu pochopení udává právě dva konkrétní obrazy či modely. Autoritativní vláda dle ní nese obraz pyramidy. Pro takovou pyramidu je podstatné, že zdroj autority se nachází mimo tuto pyramidu. Na jejím vrcholu nacházíme vykonávání moci a zbytek pyramidy je celou vládní strukturou. Čím níže sestupujeme, tím více autorita klesá. Druhý příklad (tamtéž) můžeme spatřit v modelu cibule, která znázorňuje právě

³⁴ O zákonu lidské přirozenosti hovoří například profesor C.S. Lewis: „*Kdysi se o tomto Zákonu či Pravidle správného a nesprávného mluvilo jako o přirozeném zákoně. Dnes mluvíme o „přírodních zákonech“ a máme na mysli takové věci, jako je zemská přitažlivost, dědičnost či třeba chemické zákony. Když staří myslitelé nazývali Zákon správného a nesprávného „přirozeným zákonem“, měli ve skutečnosti na mysli Zákon lidské přirozenosti. Vycházeli z představy, že podobně jako všem tělesům vládnou zákony přitažlivosti a všem organismům biologické zákony, tak se svým zákonem řídí i tvor člověk – ovšem s tím velkým rozdílem, že zatímco fyzické těleso se nemůže rozhodnout, zda zákon přitažlivosti poslechně, či ne, člověk se může rozhodnout Zákon lidské přirozenosti poslechnout či neposlechnout“* (Lewis, 2011, s. 22).

totalitární formu vládnutí. Oproti autoritě se vůdce totalitárního uskupení nachází uvnitř struktury a nikoli nad strukturou (nebo vně jako u předchozího modelu). Veškeré skupiny a části tohoto modelu se k sobě vztahují tak, že „každá vytváří v jednom směru fasádu a v druhém centrum, to jest pro jednu vrstvu hraje roli normálního vnějšího světa a pro druhou představuje radikální extremismus. Je velkou výhodou tohoto systému, že i v podmínkách totalitární vlády hnutí poskytuje každé ze svých vrstev zdání normálního světa spolu s vědomím, že se odlišuje a je radikálnější než on“ (Arendt, 1994, s. 15). A dále: „Cibulovitá struktura působí, že systém je organizačně zajištěn proti náporu fakticky reálného světa“ (tamtéž). Myšlenky týkající se rozdílu totalitního vládnutí a vládnutí autoritativního můžeme ještě spatřit v knize *Původ totalitarismu*. V této publikaci je rozdíl vidět na příkladech nacismu (který autorku silně ovlivnil) a stalinismu. V jasnějších konturách je zde znázorněn totalitní stát, který se kvůli špatně pojatému náhledu na autoritu nedokáže sjednotit a obraz autority se neukazuje tak, jak by měl. „Překvapuje-li něco pozorovatele totalitního státu, určitě to není jednolitost jeho struktury, Naopak všichni, kdo se seriózně zabývají jeho zkoumáním, se shodují přinejmenším v bodě koexistence (nebo konfliktu) dvojí autority, strany a státu“ (Arendt, 1996, s. 540). Totalitní vládnutí tedy vykazuje svoji moc, aniž by si získávalo opravdovou autoritu. Jedná se pouze o jakousi masku. „Často bylo též zaznamenáno, že vztah mezi oběma zdroji autority, mezi státem a stranou, je vztahem mezi autoritou zdánlivou a skutečnou, takže vládní mašinérie je obvykle líčena jako pouhá fasáda bez moci, za níž se skrývá a již se kryje skutečná moc strany“ (tamtéž). Totalitní stát takto směřuje až k tomu, že se veškerá moc dostane do rukou jednoho člověka, který se jí nezdráhá využít jakkoli a kdekoli. Ve 20. století jsme tohoto držení moci byli svědky hned třikrát. Opravdové politické vedení země, které svou autoritu čerpá z něčeho přesahujícího, se přesouvá do pozadí. Vzniká tak prostor pro diktátora. „Posuzujeme-li totalitní stát pouze jako nástroj moci a necháváme stranou otázky administrativní efektivity, průmyslové kapacity a ekonomické produktivity, jeho beztvorost se ukazuje jako ideálně vhodný nástroj pro realizaci tzv. vůdcovského principu“ (Arendt, 1996, s. 550).

Totalitní vláda vždy vede k postupné destrukci svobody. Na rozdíl od autoritativního vládnutí tato postupná degradace nakonec vede k jejímu úplnému zničení. Autoritativní vláda však svobodu člověku ponechává, i když, jak píše Arendt, je do značné míry omezena. „Necháme-li zcela stranou její původ v římské historii, autorita v jakékoli formě vždy slouží k restrikci neboli omezení svobody, ale nikdy k jejímu odstranění. Naproti tomu

totalitní ovládání usiluje o odstranění svobody, dokonce o eliminaci lidské spontánnosti vůbec, a rozhodně ne o pouhou restrikci svobody, byť sebetyrantšější“ (Arendt, 1996, s. 551).

Autoritativní forma vládnutí tedy není založená na vůli jednotlivců, ale odvolává se na zvnějšku dané zákony, které společnost přijímá. Oproti tomu totalitární forma vládnutí je vedena jedním vůdcem a vytváří nesvobodné prostředí. Celý tento oddíl můžeme shrnout slovy: *„V každém případě je autoritativní forma vlády se svou hierarchickou strukturou ze všech ostatních forem nejméně rovnostářská; principy, které ji konstituují, jsou nerovnost a rozdíl. Pokud jde o tyranii, všechny politické teorie se shodují v tom, že patří mezi rovnostářské formy vlády. Tyran je vládce, který vládne sám proti všem a „všichni“ utiskovaní si jsou rovni, zvláště svou bezmocí“ (Arendt, 1994, s. 13).* Autorka tak jasně distancuje tyranii (jakožto jednu z forem totalitarismu) a autoritu.

Pro uchopení tématu v pedagogických souvislostech je důležité zdůraznit zdroj autority mimo osobu pedagoga. Pokud by autorita nabyla nad pedagogem či vně pedagoga, velmi snadno by podléhala zneužití či by byla velmi vratkou v případě jakéhokoliv selhání jeho osoby. Není to tedy osoba pedagoga, která v sobě nese autoritu. Autoritu nesou hodnoty, ke kterým pedagog či vychovatel odkazuje a o kterých svědčí. On reprezentuje tyto hodnoty svou osobou a snaží se k nim své svěřence vést. To na tuto odpovědnou osobu klade jisté nároky. Prvním z nich je pravdivost.

Pokud má člověk o čemkoliv svědčit, vyžaduje to od něj pravdivost a čitelnost jeho života, a to až do krajnosti. Zmiňme dvě osoby: Krista a Sokrata, kteří kvůli pravdivosti šli až na smrt. Předpokládá to, že člověk nebude „kázat vodu a pít víno“, ale jeho jednání bude ve shodě s myšlením, mluvením a konáním. Pak se autorita stává přirozenou. Takový člověk nepotřebuje používat donucovací prostředky, protože je autentický. Podotkněme, že se pravdivosti týká i pokora.

Druhým, neméně důležitým nárokem, je oddanost. Ta je u dospělých autorit mnohdy patrná velmi dobře. Pokud člověk není oddaný hodnotám, o kterých mluví, těžko bude jeho výpověď hodnověrná. Když děti vidí přirozený příklad v osobě pedagoga, mnohem lépe se takový člověk následuje. Jen člověk, který (navzdory všem možným překážkám) již prošel cestu před námi, je hoden následování. To nelze bez jisté oddanosti.

4.7 Autorita ve výchově a vzdělávání³⁵

Jednou z dalších důležitých oblastí (vedle politiky), kde se autorita projevuje, nebo by se měla projevovat, je oblast výchovy a vzdělávání. Pravděpodobně se v místě, kde výchova a vzdělávání fungují dobře, bude k autoritě (respektive k předávání výchovy a vzdělávání skrze autoritu) přistupovat pozitivním a zralým způsobem. Dle Arendt byla během 20. století situace v Americe kritická. „*Všeobecná krize, která zachvátila moderní svět ve všech částech a takřka v každé oblasti života, se projevuje v každé zemi jinak, opanovává různé sféry, bere na sebe různé podoby. V Americe je jedním z jejích charakteristických a výrazných projevů stále znovu se opakující krize výchovy a vzdělání. Stala se, alespoň v posledních desetiletích, prvořadým politickým problémem, o němž se takřka denně hovoří na stránkách novin*“ (Arendt, 1994, s. 97). Autorka skrze kritiku poukazuje, k čemu takový problém může společnost vést. Nutí člověka pokládat si nad těmito tématy nové otázky „*Krize nás vrhá zpět k otázkám samotným a vyžaduje, abychom na ně odpověděli, postaru, anebo nově, ale v každém případě přímo*“ (Arendt, 1994, s. 98). Amerika především ve 20. století hledá, jak uchopit otázku výchovy a vzdělávání. Nejen v této otázce se zaměřuje spíše na věci nové, na pokrok, který ovšem opomíná to staré.³⁶ Snadno se tedy upustí od dosud vzniklé tradice, která je pro nově zakládající záležitosti velmi důležitá. Jestliže tedy společnost přistupuje k realitě tímto způsobem a snaží se nově uchopit přístup ve výchově a vzdělávání, nutně se to dotkne i autority, o kterou nám zde jde. „*A tak se stává krize vzdělání v Americe zvlášť akutní, vyvolává ji politická nálada v zemi, kde se bojuje, aby se zmenšily či zcela odstranily rozdíly mezi mladými a starými, nadanými a nenadanými, mezi dospělými a dětmi a alespoň zčásti mezi žáky a učiteli. Takové nivelizace lze zřejmě dosáhnout pouze na účet autority učitelů a talentovaných jedinců mezi studenty*“ (Arendt, 1994, s. 104). Tato tendence bojovat za odstranění rozdílů vedla autorku k popisu tří předpokladů, ke kterým lze ve společnosti dospět. Jeden z nich se týká právě autority. Ve druhé kapitole naší práce, týkající se původu autority, hovoříme o tom, že autorita může znamenat: napomahatele, podpůrce, vzor. To předpokládá někoho, kdo může

³⁵ V této podkapitole je nutné mít na paměti geografický kontext: Arendt v době psaní těchto myšlenek žije v Americe. Z tohoto důvodu se její texty, které uvádíme, vztahují na výchovu a vzdělání především právě v této zemi.

³⁶ Položme si otázku, zda to není pro kontinent, který byl objeven až v 15. století v podstatě přirozené. Pokud bereme v úvahu, že Amerika nemá tak hluboké kořeny a dlouho utvářenou identitu jako Evropa, jeví se to jako přirozený důsledek.

napomahatelem být, kdo již procesem vzdělání prošel. Když Arendt hovoří o prvním předpokladu, kritizuje právě odstranění dospělé autority za účelem vytvoření autonomního společenství: „*Prvním je předpoklad, že existuje jakýsi dětský svět, společenství vytvořené dětmi, které jsou autonomní a kterým se tudíž musí, pokud možno ponechat rozhodování o sobě samých. Dospělí jsou zde jen k tomu, aby jim pomáhali. Autorita, jež dítěti říká, co má dělat a co ne, zůstává v samotné skupině*“ (Arendt, 1994, s. 105). Dospělý zcela ztrácí roli toho, kdo předává moudrost posbíranou v průběhu svého života. V tomto dětském společenství se odstraňuje potřeba dospělé osoby, která pomáhala vytvářet a propojovat vztah dětí a dospělých. „*To však vede krom jiného k situaci, kdy je dospělý vůči dítěti bezmocný a ztrácí s ním kontakt. Může dítěti pouze říci, aby si dělalo, co chce, a pak jen dbát, aby nedocházelo k nejhoršímu. Přervány jsou tak skutečné a normální vztahy mezi dětmi a dospělými, jež vycházejí z faktu, že lidé bez rozdílu věku vždy žijí ve společném světě*“ (tamtéž).

Dítě je tak vytrženo z ochrany dospělé autority. Svět již nezprostředkovává dospělá osoba, která světem provází. Je to skupina kolektivu, která zprostředkovává autoritu a která vládne nad jedincem. I přesto, že jedinci nemají dosud nasbírané zkušenosti, mají jednotlivcům zprostředkovávat nové. Autorka v tomto případě hovoří o tyranii skupiny. „*Pokud jde o dítě ve skupině, je na tom ovšem mnohem hůře než dříve. Autorita skupiny, i dětské, je vždycky přísnější a tyranštější, než vůbec může být nejprísnější autorita jednotlivé osoby. Pohlédneme-li na tuto situaci očima jednotlivého dítěte, pak jeho šance vzburit se nebo podniknout něco na vlastní pěst, je prakticky nulová*“ (tamtéž). A dále: „*Jestliže se dítě vymanilo z autority dospělých, neznamena to, že dospělo k svobodě, spíše je vydáno mnohem hroznější a opravdu tyranšské autoritě, autoritě většiny. V každém případě je výsledek takový, že děti byly tak říkajíc ze světa dospělých vyhnány. Buď jsou vrženy zpět k sobě samým, anebo vydány tyranii své skupiny, již se vzhledem k početní převaze nemohou bránit, s níž jako děti nemohou rozumně diskutovat, z níž není úniku vzhledem k tomu, že svět dospělých se jim uzavřel. Dětskou reakcí na takový nátlak je konformismus nebo delikvence mladistvých a často směs obojího*“ (tamtéž).

Další předpoklad, který Arendt zmiňuje, se týká obsahu učiva a především připravenosti učitelů. Autorita učitelů vycházela z jejich připravenosti a znalosti odborného učiva, které vyučovali. To, co autorka kritizuje, je učitelská nepřipravenost. Poukazuje na fakt, že jsou učitelé nepřipraveni na vyučování, a tak jim nezbyvá než svou autoritu vynucovat jinými prostředky. Autorita tedy již nevychází z nabytého vzdělání a vědění pedagoga, ale

z donucovacích prostředků. „V posledních desetiletích mimo jiné způsobil³⁷, že se velice málo dbá, zvláště na veřejných školách, zda jsou učitelé ve svých předmětech dobře připraveni. Protože učitel vlastní předmět nemusí znát, dochází nezřídka k tomu, že jeho znalosti předčí třídu právě tak o jednu lekci. Střídavě z toho vyplývá, že studenti jsou odkázáni na vlastní schopnosti a přestává působit i nejlegitimnější zdroj autority učitele jako osoby, učitel je ten, kdo – ať už se chápe jakkoliv – pořád toho zná a umí víc než kterýkoli z žáků. A tak už nemůže existovat neautoritářský učitel, který by rád upustil od všech metod donucování, protože už nemůže spoléhat na vlastní autoritu“ (Arendt, 1994, s. 106). Z textu vyplývá, že je pro autoritu učitele tím nejpodstatnějším znát dobře svůj obor. Tento fakt, že učitel by měl znát perfektně to, co předává, je nezpochybnitelný. Nicméně je pro nás důležité podívat se, jakým způsobem je autorita pedagoga utvářena. Když se začteme do slov Arendt, uvidíme, že chápe autoritu pedagoga ještě trochu jinak. Arendt (1994, s. 113) přirovnává v oblasti výchovy autoritu k odpovědnosti. Poukazuje na nehotovost dětí, které jsou do světa přivedeny jako nové bytosti, které se teprve všemu učí. Proto musí mít někoho, kdo jim svět zprostředkuje, kdo je bude do světa uvádět a kdo se nebude bát za tento svět přebírat zodpovědnost. Právě vychovatelé a učitelé mají přebírat tuto zodpovědnost a pomoci vytvářet dětem vztah ke světu. V této podobě se odpovědnost jeví autoritou. „Ve výchově má odpovědnost za svět podobu autority. Autorita vychovatele a kvalifikace učitele není totéž. I když je určitá míra kvalifikace pro autoritu nezbytná, ani nejvyšší možná odbornost sama o sobě nikdy nemůže autoritu zplodit.³⁸ Kvalifikace učitele spočívá ve znalosti světa a schopnosti poučit o něm jiné. Avšak jeho autorita spočívá v převzetí odpovědnosti za tento svět. Vůči dítěti je to tak, jako by učitel byl zástupcem všech dospělých, ukazoval na jednotlivé věci a říkal: toto je náš svět“ (tamtéž). V tomto kontextu můžeme chápat autorčinu kritiku výchovně vzdělávacího systému v Americe. Jestliže role učitele spočívá v dohlížení na činnost dětí na místo toho, aby uváděl děti do tohoto světa, o kterém Arendt hovoří, není překvapením její skepse k výchovně vzdělávacímu systému.

Tato změna týkající se role učitele by nemohla nastat, pokud by se společnost držela jisté tradice. „Krise tradice“, jak ji nazývá Arendt, je s problémem výchovy a vzdělávání velmi silně spjata. Bez návaznosti na minulé a tradicí uchované není možné dát nově vzniklému

³⁷ Přístup k učivu.

³⁸ Pro zajímavost srovnejme s druhou kapitolou, kde vyjmenováváme definice i z Cambridge Dictionary (2022). Jedna z definic je popsána jako: „an expert on a subject“.

správný směr: „*Krise autority ve výchově a vzdělání velice úzce souvisí s krizí tradice, tj. s krizí našeho vztahu k minulosti. Právě s tímto aspektem moderní tradice se vychovatel těžko vyrovnává, vždyť zprostředkovávat mezi starým a novým je jeho úkolem; jeho vlastní profese od něho tudíž vyžaduje mimořádný respekt před minulostí*“ (Arendt, 1994, s. 17).

V závěru tohoto tématu autority ve výchově a vzdělávání autorka poznamenává, jak důležité je „neslevit“ z přebírání odpovědnosti za druhé, za svět. To se týká jak autority, tak tradice. Rovněž Arendt poznamenává, že se tato odpovědnost odehrává ve společnosti, kde tato pravidla autority a tradice již nehrají roli. Tímto se to stává jakýmsi paradoxem. Moderní společnost na autoritu a tradici nedbá v touze po novém a pokrokovém, v touze po svobodě. Je tedy na každém člověku, aby dokázal zprostředkovat a propojit svůj svět se světem ostatních, propojit dospělý svět se světem dětí. Pro Arendt je také důležitá nezbytnost distancovat pojetí autority v oblasti výchovy a vzdělávání s oblastí politickou. „*Problém výchovy a vzdělání v moderním světě spočívá v tom, že se výchova a vzdělání nemůže ze své povahy autority a tradice zříci, že se však na druhé straně musí odehrávat ve světě, který není strukturován autoritou ani udržován tradicí. To však znamená, že nejen učitelé vůči žákům, my všichni, pokud žijeme společně v jednom světě s dětmi a mladými lidmi, musíme vůči nim zaujmout postoj, který se bude radikálně lišit od postoje mezi dospělými. Rozhodně musíme oblast výchovy a vzdělání oddělit od všech ostatních, v první řadě pak od oblasti veřejné, od politického života; a jenom zde uplatňovat pojetí autority a zaujímat příslušný postoj vůči minulosti*“ (Arendt, 1994, s. 119).

Je patrné, že pedagogických souvislostí bychom v podkapitole věnující se výchově a vzdělávání našli mnoho. Samotný název oddílu nám to dokládá. Nicméně zde uvedme jednu nejvýznamnější souvislost, která se týká odpovědnosti. Její podobu můžeme nejvíce vnímat právě v oblasti výchovy a vzdělávání, neboť tam o ni nejvíce jde. Arendt odpovědnost přisuzuje autoritě, která uvádí mladé lidi do světa. Škola je jakýmsi prostředníkem mezi soukromým životem a světem. Ve škole by se děti měly postupně učit světu. To vede ke dvojímu uchopení odpovědnosti. Odpovědnost pedagoga a postupné přebírání odpovědnosti u dětí.

4.7.1 Odpovědnost pedagoga

U pedagoga či vychovatele můžeme spatřit dvojí rozměr, jak se na odpovědnost dívat. Můžeme ho vnímat z hlediska objektu (co je předáváno) a subjektu (z hlediska dítěte samotného). Z hlediska objektu je nezbytné, aby byl svět dítěti předáván srozumitelně, aby byl odhalován v jisté kontinuitě. To můžeme spatřovat v Arendt apelování k návratu

k tradici. S tím se pojí obsah, který je dítěti předkládán. Je na dospělém, aby vybíral obsah toho, co chce předat, aby za to dokázal a chtěl nést odpovědnost. Uvedme konkrétní příklad ze současnosti. V současné generaci dětí je velká obliba ve sledování kanálů YouTube. Tyto kanály zahrnují videa s lepším obsahem, ale rovněž s obsahem, který děti rozhodně nezušlechťuje a nepodporuje jejich rozvoj. Je tedy na dospělé osobě, aby dokázala předcházet dítěti, případně aby dokázala včas zasáhnout, pokud se dítě „syťí“ obsahem nedobrým. To ovšem s sebou nese jistý diskomfort. Dospělý se musí o dítě aktivně zajímat. Musí znát, na co dítě kouká a zároveň musí být pevný ve svých nárocích. V případě nevhodnosti obsahu je na něm, aby zakázal nebo změnil dítěti dané sledování. Důležitost tohoto kroku pedagoga můžeme spatřovat ve všem, co předkládá dítěti. Přesuňme se nyní k rozměru subjektu, tedy dítěte samotného. Je na autoritě, aby dokázala dítě usměrňovat. Dítě nepřichází jen do kolektivu ve škole. Ve svém životě sbírá mnoho různých podnětů a zkušeností, které se před dospělou osobou mohou projevit. Autorita by měla být schopna převzít odpovědnost i za tyto projevy a být schopna správně reagovat, dát dítěti zpětnou vazbu, případně dítě usměrnit.

4.7.2 Odpovědnost dítěte

Přestože se odpovědnost týká především autority, je nezbytné, aby dokázala tato autorita postupně předávat odpovědnost i dítěti. Vždyť s narůstající odpovědností rosteme, zrajeme a stáváme se dospělejšími. Někdy se jedná o velké umění. Nicméně jestli Arendt hovoří o uvádění dítěte do světa, není jiný způsob, jak dítě do tohoto světa uvádět, než ho více a více zapojovat do dění dospělých. To přirozeně obnáší nároky na přebírání odpovědnosti za své jednání.

Jestliže bylo výše zmíněno, že předávání odpovědnosti je umění, chtěli jsme tím především říci, že je někdy těžké předávat správnou míru odpovědnosti. Pokud se dětem dá příliš velká odpovědnost, může to dospět k tyranii skupiny, jak o tom hovoří Arendt. Právě tento fakt by měla autorita pedagoga mít na zřeteli. Díky tomu se vyvaruje nebezpečí, že předá či přesune odpovědnost celému kolektivu. Autorita by tak mohla nabrat nesprávný směr.

Vidíme, že oblast výchovy a vzdělávání je plná prostoru pro otázky nad odpovědností (autoritou). Zároveň je to právě tato oblast, ze které si každý odnáší větší či menší zkušenosti, protože jsme každý z nás výuku zažili. *„Je pravda, že potřeba „autority“ sestává ve výchově a vzdělávání dětí mnohem přijatelnější než kdekoliv jinde“* (Arendt 1995, s. 37).

4.8 Krize autority – závěr

Jak jsme mohli vidět, krize autority je úzce provázána i s termínem tradice. Z ní autorita vycházela a obhajovala svoji podstatu. Její úloha hrála významnou roli. „*Bezděčná poznámka, kterou Platón učinil ve svém posledním dialogu, že „počátek je jako bůh, který dokud dlí mezi lidmi, vše zachraňuje“ – ἀρχὴ γὰρ καὶ θεὸς ἐν ἀνθρώποις ἰδρυνμένη σῶζει πάντα* – je v případě naší tradice zcela pravdivá; dokud byl její počátek naživu, tato tradice skutečně dokázala všechno zachraňovat a uvádět v harmonii. Ze stejného důvodu ovšem ve chvíli, kdy dospěla ke svému konci, začal působit destruktivně – a to necháváme stranou následující zmatek a bezmocnost, které zavládly, když tradice skončila, a dodnes v nich žijeme“ (Arendt, 2002, s. 20). Dále Arendt odvážně poukazuje na Hegela jakožto toho, kdo prvně zaměnil pojem tradice, což mělo v důsledku dopad i na autoritu. „*Kierkegaard, Marx a Nietzsche stojí na samém konci tradice, těsně předtím, než došlo k jejímu přerušení. Jejich bezprostředním předchůdcem byl Hegel. Ten byl prvním, kdo celek světových dějin pojal jako jediný, spojitý vývoj, a z tohoto obrovského vzepjetí vyplynulo, že Hegel sám musel stát mimo všechny autoritu si nároklující systémy a víry v minulosti, vázán jen samotným vláknem spojitosti v dějinách. Toto vlákno dějinné spojitosti bylo první náhražkou tradice a jeho prostřednictvím byla zduřující masa nejrozličnějších hodnot, nejprotikladnějších idejí a nejprotichůdnějších autorit, které tak či onak všechny pohromadě dokázaly fungovat, zredukována v unilineární, dialekticky konzistentní vývoj, jehož skutečným smyslem nebylo ani tak odmítnout tradici, jako takovou, nýbrž spíše autoritu všech tradic*“ (Arendt, 2002, s. 29).

V přecházejících podkapitolách jsme se zabývali pojetím autority z pohledu Arendt. V návaznosti na původ pojmu autorita zde byly zmíněny tendence moderního přístupu k autoritě v různých oblastech (tak, jak je vidí Hannah Arendt), od politiky až k oblasti výchovy a vzdělávání. Rovněž jsme mohli vidět porovnání termínu autority s jinými (často zaměňovanými) pojmy, které jsou pro moderní společnost příznačné. Na základě ujasnění toho, jaký vztah nebo rozdíl má autorita s ostatními pojmy, jako je svoboda, tyranie, případně další, můžeme postupně chápat, jak se k tomuto tématu samotná autorka staví. Všechny vyjmenované aspekty, kterými se autorka zabývá, vedou ke zhodnocení a k vytvoření jejího pojetí autority v moderní době. „*Všichni nyní víme, jak to dnes vypadá s autoritou. Ať už k tomu zaujímáme jakýkoli postoj, je zřejmé, že ve veřejném a politickém životě autorita žádnou roli nehraje – násilí a teror v totalitních zemích nemají s autoritou*

*už vůbec nic společného, anebo hraje přinejmenším roli velmi pochybnou.*³⁹ *To však jednoduše znamená, že lidé od nikoho odpovědnost nevyžadují a nikoho nepověřují, aby ji převzal“* (Arendt, 1994, s. 113-114). Jak můžeme z textů autorky pozorovat, vnímá současnou podobu autority velmi kriticky. Zaujímá skeptický pohled k tomu, že by ještě mohla autorita hrát důležitou roli ve společnosti. Tento fakt přirovnává ke ztrátě společné i jednotlivé odpovědnosti za svět. Moderní společnost je typická tím, že přenechává odpovědnost za svět druhým. Pojem se pro autorku stává spíše minulostí, o čemž jen svědčí následující text: *„Kdekoli totiž existovala skutečná autorita, provázela ji odpovědnost za chod věcí ve světě. Jestliže z politického a veřejného života autoritu odstraníme, může to znamenat, že od této chvíle se odpovědnost za chod světa vyžaduje od každého. A může to také znamenat, že nároky světa a požadavky řádu v něm se vědomě či nevědomě odmítají, že se vědomě či nevědomě, a to stejnou měrou, veškerá odpovědnost za svět odmítá, odpovědnost za vydávání příkazů i za jejich plnění. Není pochyb, že při moderní ztrátě autority působí obě tyto tendence současně a nerozdílně“* (Arendt, 1994, s. 114).

Název autorčiny knihy *Krise kultury* se tak stává velmi příznačným. Naše kultura je v krizi, protože odstraňuje to podstatné, maže to, co bylo společností dlouho vytvářeno a na čem společnost dlouho stavěla. To ji přivádí do krize, protože ztratila pomyslnou nit, která ji pomáhala vytvářet budoucnost propojenou s minulostí. Nezbývá nám než znovu ocitovat text, který jsme z části mohli spatřit výše a který hovoří o přístupu Arendt zcela jednoznačně: *„Abychom nedošli k nedorozumění, měli bychom se snad raději ptát, co byla, a nikoli co je autorita. Tvrdím totiž, že tato otázka nás láká a jsme k ní oprávněni právě proto, že autorita z moderního světa vymizela“* (Arendt, 1994, s. 5)⁴⁰.

³⁹ Pro porovnání si připomeňme, že Arendt tyto texty vydává v roce 1954. V tuto dobu byli v naší zemi u moci komunisté. Můžeme tak její řádky porovnat s tím, jaké prostředky užívala tehdejší vláda k prosazování moci.

⁴⁰ Nutno podotknout fakt, že to automaticky neznamená ztrátu autority za každých okolností. Je na každém člověku, zda bude pamětliv minulosti a schopen přebírat odpovědnost za svět.

5 Interpretace pojetí Arendt u ostatních autorů

O tématech souvisejících s Arendt bylo napsáno opravdu velké množství prací. Velká řada z nich je psána mimo naše území⁴¹. Českých prací není mnoho. Výrazné množství se zabývá tématem jiným, než je autorita nebo vzdělávání. Záměrně zde tedy uvádím ty práce, které se vztahují ke vzdělávání, abych obohatil rozměr pedagogických souvislostí, jež budou probírány v následující kapitole. Přesto nám může tento střípek pomoci v drobném rozšíření náhledu na Arendt.

5.1 Julien Kloeg, Liesbeth Noordegraaf-Eelens

První článek zabývající se pojetím autority je *Ambiguous authority: reflections on Hannah Arendt's concept of authority in education* (Kloeg, 2021). Článek kritizuje dichotomické pojetí autority u Hannah Arendt v oblasti vzdělávání. Kloeg čtenáři vysvětluje pojetí autority Arendt jako odpovědnost za vzdělání. Ta se může jevit čtenáři příliš jasně pojatá, rozdělující dvě strany: svět dospělého a dětského. Svět toho, který převádí minulé a uchovalé do nového a budoucího. Svět veřejný či politický, který je reprezentován odpovědným dospělým oproti světu dětskému. Nicméně dle autorky článku se musí moderní autorita vztahovat k širšímu, obecnějšímu pojetí, protože tyto hranice nejsou zcela jasně rozlišitelné⁴². Kloeg vidí v oblasti autority tři dimenze, ve kterých se téma autority objevuje. Časovost, tedy průběh minulého směrem k budoucímu. Prostorovost, tedy prolínání světa a země vzájemně, a dále vztahovost, tedy dimenze soukromého a veřejného. Ve všech těchto dimenzích se autorita projevuje. To dle autorky vytváří tzv. nejednoznačnou zónu autority. Na pojetí Arendt je zde nahlíženo kriticky. Autorka hovoří o rigidním pojetí Arendt ve vztahu mezi veřejným a soukromým, tedy mezi jasným vymezením dospělého, odpovědného světa a dětského světa na druhé straně. Z tohoto důvodu Kloeg nabízí řešení nejednoznačné zóny, kde se tyto světy střetávají a kde spolu vytváří více či méně napjatý vztah. Nicméně autorka uvádí, že nezavrhne toto dichotomické pojetí, ale navrhuje jiný pohled (Kloeg, 2021, s. 10). A dále uvádí: „*Nejednoznačná autorita dává prostor jak vzájemné závislosti, tak možnému konfliktu mezi*

⁴¹ Během rešerše prací jsem zjistil, že z nějakého důvodu je obrovské množství prací na témata související s Hannah Arendt psáno ve španělštině či portugalštině.

⁴² Autorka zde uvádí příklad Greta Thunberg, která dle ní poukázala na neochotu dospělých převzít odpovědnost za svět. To ukazuje, že nejen dospělí mají odpovědnost za svět.

minulostí a budoucností, světem a zemí a veřejným a soukromým“ (tamtéž). Autorka se zde snaží na základě kritiky Arendt podat svůj pohled, který je aplikovaný na současnou podobu vzdělávání.

5.2 Itay Snir

Další práce zabývající se naším tématem je *Tradition, authority and dialogue: Arendt and Alexander on education*. V této práci můžeme pozorovat dialog dvou osobností, filosofů Hanan Alexander a Hannah Arendt. Myšlenky obou myslitelů se zabírají zpochybněním moderní podoby liberálního vzdělávání. V návaznosti na to se snaží představit „*alternativu založenou na znovupropojení politiky a vzdělávání s tradicí*“ (Snir, 2018, s. 21). Náhled jednotlivých pojetí těchto dvou profesorů, jež jsou dány do dialogů, „*naznačuje komplexní pojetí vzdělávání, které se vyhýbá mnoha nástrahám moderního liberálního myšlení*“ (tamtéž).

Pro nás je podstatný náhled na Hannah Arendt. Snir popisuje snahu Arendt oddělit školství od politiky. Je zde jasně poukázáno na odmítnutí vnášení politiky do vzdělávání. Politika uprostřed vzdělávání se projevuje na třech (již známých) aspektech. Prvním z nich je autonomie dětí, druhým je fakt, že v pedagogice (z hlediska politického) je důležitější věda než samotné vyučování obsahu, a ve třetím případě je to nutnost praktického uchopení vzdělávání, tedy snaha získat především dovednosti (Snir, s. 23, 2018). Snir zmiňuje onen aspekt dospělé odpovědnosti učitele popsany Arendt. Učitel má bránit svět dětí před světem dospělých a postupně ho s ním seznamovat. Svět dospělých plyne v kontinuitě, tedy z minulosti do budoucnosti. Z tohoto důvodu je nezbytný respekt k minulosti, neboť z něho učitel vychází. Nicméně tento rozměr (dle autora) není dostatečný. Je třeba ho obohatit o pojetí Alexander, který se snaží poukázat na to, že žáci mají dostat ve vzdělávání bezpečný prostor na kritiku, na zapojení do společnosti. Nemají tedy být jen ti, kteří se pod ochranou dospělého seznamují se světem. Mají dostávat přímo příležitost do světa být zapojováni. „*Dialog mezi Arendt a Alexander nabízí alternativu k současnému vzdělávacímu diskurzu odmítnutím pohledu odnikud a ukotvením vzdělání v tradici a autoritě*“ (Snir, 2018, s. 37). Toto sloučení autor nazývá „*kritickým tradicionalismem*“. Tento koncept spojuje uznání autority učitele s kritickým uvažováním žáka, který je ukotven v tradici, a tak se jeví jako východisko z popsané problematiky moderního liberalismu ve vzdělávání.

Dle autora však samotný kritický tradicionalismus nestačí, neboť každý člověk nevychází ze stejné tradice a je jinak zapojen do světa „*Žádný svět není sdílen všemi stejně*“ (tamtéž).

Každý žije v rozdílné kultuře, v jiné komunitě ve světě. Z tohoto důvodu autor práce hovoří o jakési nedostatečnosti řešení Arendt a Alexander a nabízí čtenáři doplňující řešení dialogu a boje „*integrovaného do kritického tradicionalismu*“ (tamtéž).

Autor k tématu dále zmiňuje možný útlak a nadvládu v každé kultuře a tradici. To má za následek to, že některé hlasy jedinců nejsou slyšet, protože je sama tradice umlčí. Z tohoto důvodu navrhuje Snir řešení v podobě jakéhosi dialogu a boje. „*To však vyžaduje odhlédnout od náhledu Arendt a Alexandera a zapojit se do dalšího dialogu s politickými a vzdělávacími teoretiky*“ (tamtéž).

Pro naši práci je podstatná kritika, která nám poukazuje na jakési nedostatečné řešení Arendt k současné podobě vzdělávání. Problematika je hlubší a vyžaduje obohacení o náhled dalších osobností a odborníků zabývajících se oblastí politiky a vzdělávání.

5.3 Gerardo M. Nieves Loja

Další práce zabývající se přímo tématem vzdělávání je *Hannah Arendt y el problema de la educación*.⁴³ Přestože je tato práce publikovaná v Ekvádoru, její platnost není omezena geograficky. To ostatně dokládají zmiňované texty Arendt, ve kterých můžeme pozorovat kritiku vzdělávání. Tato kritika může být vztažena jak na americký kontinent, tak na náš evropský.

Základními otázkami, na které se snaží autor této práce odpovědět, jsou: „*Jsou mladí lidé vychováni k tomu, aby reagovali na problémy světa? Jsou studenti trénováni k tomu, aby jednoduše poslouchali a aby poslouchali své nadřízené? Vedou mladé lidi vzdělávací návrhy a zkušenosti k zamyšlení či jen k opakování doktrín a ideologií? Proč navzdory současnému vzdělávacímu snobismu dochází autorita a tradice do krize?*“ (Loja, 2017, s. 212).

Aby dokázal Loja na tyto otázky odpovědět, přináší myšlenky (Arendt a dalších myslitelů) vztahující se k Sokratovi. Sokrates se jeví jako vzor člověka, který touží po poznání skutečné pravdy, jako člověk, který skutečně rozvíjí svoje myšlení. „*Sokrates je příkladem, vzorem ideálního neprofesionálního myslitele, kterého se dovolává Arendt*“ (Srov. Loja, 2017, s. 217). A dále poukazuje na Sokratův přirozený respekt, nechává svobodu ostatních v projevu: „*neuzavírá ani nesyntetizuje, nechává otevřenou účast občanů, neřídí ani nemanipuluje projev*“ (tamtéž). Na tomto příkladě autor poukazuje na

⁴³ Přestože je zde uveden text ve španělštině, lze ho nalézt i v anglické verzi, neboť se jedná o odbornou, filosoficko-vědeckou publikaci Salesiánské polytechnické Univerzity v Ekvádoru.

onen velký rozdíl se současným vzděláváním, které se snaží hledat spíše profesionály, jako by myšlení a kritické uvažování bylo distancováno od ostatních občanů: „Právě toto je omezení současného vzdělávání, které se ve snaze mít největší profesionály distancovalo od běžného občana, což je dichotomie mezi těmi, kteří vědí a těmi, kteří nevědí. Odborník se má distancovat od problémů světa, aby se mohl uchýlit do soukromí své laboratoře“ (tamtéž).

Po nastínění tohoto ústředního problému se autor snaží nalézt řešení ve světle úvah Hannah Arendt. Svě myšlenky rozvíjí ve třech kapitolách: *Vzdělání je učení myslet*, *Vzdělání ke svobodě*, *Vychovávat k pluralitě a komunikativnosti*. Všechny tyto aspekty: myšlení, svoboda a pluralita vedou k východisku z problému. Tyto tři aspekty by měly být obsaženy ve vzdělávání. Právě myšlenky Hannah Arendt na ně poukazují. Autor této práce tak v závěru uvádí: „Arendtové přístup je pozvánkou pro pedagogy, aby byli schopni provokovat a doprovázet studenty jako Sokrates, a zaujímat nový participativní přístup ve společenských záležitostech. Participativní cvičení občanů prostřednictvím slov vede ke svobodě a představuje odpověď na problémy skutečného každodenního světa“ (Jola, 2017, s. 225). A dále: „Osvobozující vzdělání není založeno na kalkulu ani na kategorii prostředků a cílů. Nevlastní pravdu, ale spíše je v ní hledána komunitou, která je vzdálená jakékoliv utilitární kategorii. Vzdělání, které učí, aby mysleli sami za sebe, aby se politicky podíleli na pluralitní veřejnosti prostoru a který se opírá o jejich jazyk, vytvoří občany schopné jednat politicky“ (tamtéž).

5.4 Marian Šprta

Na našem území se Arendt zabývá Marian Šprta. Jeho velmi rozsáhlá dizertační práce nese název *Dospělost u Hannah Arendt*. Pro naši práci je podnětná především podkapitola věnující se dětem a dospělým na pozadí krize výchovy. Šprta v této části zpočátku uvádí, jak vznikla ve 20. stol. krize vzdělání v USA, kterou Arendt popisuje ve svých dílech.⁴⁴ Skrze tento popis krize nastiňuje názor Arendt o možnosti se z této krize dostat znovunastolením autority. „Východisko z této výchovně vzdělávací krize vidí Arendtová v návratu k autoritativnímu vyučování“ (Šprta, 2007, s. 104-105). To čtenáře práce postupně přivádí k popisu dětí a dospělých, což následně pomáhá pochopit, proč je autorita u dospělých tak důležitá: „Děti, kterých se podle Arendtové výchova (na rozdíl od

⁴⁴ Popis krize můžeme například objevit v knize *Krize kultury* (Arendt, 1994, s. 97).

vzdělávání, o něž jde u mladistvých) výlučně týká, faktem zrození sdílejí život se všemi živočišnými mláďaty, která automaticky fyzicky (z řeckého původu slova fyzicky – ve smyslu sama sebou – M.Š.) rostou, spějí a dospívají, jsou z hlediska světa lidé noví, nově přichozí a nehotoví, hotovými se teprve jednou stanou“ (Šprta, 2007, s. 105). Dále se autor zaobírá pohledem Arendt na úlohu dospělého člověka a jeho vztahu směrem k dítěti: „U Arendtové odpovídá lidské podvojně podmíněnosti dítěte (tělesnost a světskost) v Krizi výchovy dvojí role rodiče: rodiče posílají zrozením dítě do života a přivádějí je do světa. „Ve výchově a vzdělání se spojuje jejich odpovědnost za obojí, jak za život a vývoj dítěte, tak za pokračování světa. Dvojí odpovědnost v žádném případě nesplývá však v jedno, mezi obojím může dojít ke konfliktu“⁴⁵. Dítě, které je chráněno rodinou, potřebuje být chráněno před světem a ono ustavení dětského světa ruší bezpečí – podmínku jeho růstu. Výchova je ve své podstatě konzervativní, protože ji můžeme v kontextu Arendtové vysvětlit jako doprovázení a přivádění ke vstupu či projevu ve světě“ (Šprta, 2007, s. 105-106). Konzervativismus zde autor popisuje jako „postoj ochrany – dítěte před světem a světa před dítětem. Svět musí trvat; příchodem dětí je ohrožen, a pokud jej ti noví odpovědně nepřevzou, tak mizí“ (tamtéž).

Nejvíce významné pro naši práci však je, že u Šprty můžeme nalézt poukázání na jisté „zdanlivé protimluvy“. Tyto protimluvy (údajně dle Arendt) vedou k tomu, že jsou někteří myslitelé „hlubocí“: „Pedagogická konsekvence, zdánlivě paradoxní, vede k hlubšímu momentu, na Arendtovou se dá vztáhnout její vlastní stanovisko, ve kterém brání myslitele (Marxův postoj k práci), kteří si protiřečí, a právě tím jsou hlubocí“ (tamtéž). Konkrétní protimluvy můžeme spatřit právě v popisu uchování starého a uvádění nového, jež Arendt popisuje ve světě dětí a dospělých. Na autorově popisu je tento paradox výrazný: „Svět trvá skrze proměnu: novost, revolučnost (tedy naděje na překonání a trvání světa), která v dítěti vstupuje do světa, je třeba konzervativně chránit, abychom ji nekontrolovali, nedeformovali předešlým, starým, jež dožívá, což hrozí i neobnovovanému světu“ (tamtéž). Zmínme zde ještě další protiklad týkající se ambivalence ke světu. Dle Šprty ho u Arendt rovněž nalézáme a můžeme spatřit v ambivalentním postoji k dětem a dospělým. Děti musí být chráněny před světem a svět musí být chráněn před dětmi (srov. Šprta, 2007, s. 108).

⁴⁵ Tato citace autorem přímo vložena je z knihy *Mezi minulostí a budoucností* (Srov Arendt, 2002, s. 163).

Přesto, že se autor v podkapitole zabývá řadou dalších myšlenek, uvádím zde jen tyto, a to ve velmi stručné podobě, neboť se jeví podnětné pro naši práci. Pro hlubší porozumění myšlenek Šprty odkazuji k autorově dizertační práci⁴⁶.

5.5 Marit Honerød Hoveid

Poslední autorkou, kterou zde uvedu, je Marit Honerød Hoveid. V jejím článku (v časopise *Pedagogika*) hovoří o Arendt spíše okrajově, nicméně se zabývá otázkou myšlení, což je oblast, která do krize vzdělávání přirozeně patří. Z tohoto důvodu si dovoluji na tomto místě uvést i to málo, co o Arendt píše.

Její článek nese název *Je těžiště dobrého vzdělání v učení se myslet?* Ústřední otázkou autorky je: „*Jaké místo má myšlení v dobrém vzdělávání, (...) jak koncipujeme obsah a rozsah pojmu myšlení. Je myšlení osamocenou činností – něčím, co se odehrává v rámci kognitivních schopností každého individua?*“ (Hoveid, 2014, s. 272). Proto, aby mohla autorka odpovědět na tyto otázky, snaží se zpočátku vysvětlit, „*co je míněno dobrým vzděláním*“ (Hoveid, 2014, 273). V této části zmiňuje trojí funkci vzdělávání, tedy socializační, kvalifikační a subjektivizační. Právě při komentování socializační funkce můžeme vidět význam pojetí Hannah Arendt, kterou zde cituje: „*Socializační funkce se uskutečňuje mnoha způsoby, kterými se skrze vzdělávání stáváme součástí konkrétního sociálního, kulturního a politického „řádu“.* Z arendtovského hlediska to může znamenat, že vzdělávání má co dělat s uváděním jedince do společnosti a tradice (v nichž je již přítomné), do kultury a vědění“ (Hoveid, 2014, s. 274). Dále můžeme spatřit (mezi řádky) slova Arendt týkající se tradice jakožto minulého v přítomném. I když tyto myšlenky nejsou přímo citací Arendt, mohli bychom je k jejímu pojetí tradice rovněž vztáhnout: „*At' už hovoříme o základních dovednostech, jako je naučit se číst a psát, nebo o pokročilejších znalostech spojených s dějinným uvědoměním v rámci dané kultury, vzdělávání je uváděním do něčeho, co tu bylo již před dítětem, které je uváděno. Tato iniciace má vždy za následek přenos standardů, hodnot a kulturních norem, z nichž některé jsou považovány za samozřejmé*“ (Hoveid, 2014, s. 274-275).

V rámci hlubšího porozumění problému se autorka zabývá otázkou, zda je myšlení „*individuální stažení do sebe nebo kolektivní praxe*“ (Hoveid, 2014, s. 277). Právě k tomuto vysvětlení potřebuje vedle Vygotského i náhled Arendt. „*Přístup k myšlení v této*

⁴⁶ŠPRTA, Marian. *Dospělost u Hannah Arendtové*. Praha, 2007. Dizertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy a filosofie. Vedoucí práce doc. PhDr. Zdeněk Pinc.

studii čerpá z práce Arendtové a jejího modelu myslitele“ (tamtéž). Pro vysvětlení vztahu jednání a myšlení se autorka opět obrací k Arendt: „Ve svém zkoumání vztahu jednání a myšlení se Arendtová obrací k antice. Pro Arendtovou je otázkou, zda ve vita contemplativa (životě rozjímajícím) musí být myslitel chápán jako ten, kdo se stáhl ze světa. Po dlouhém zvažování volí jako modelový případ Sokrata a ukazuje, že byl tím, „kdo v sobě sjednocoval dvě očividně protikladné vášně, vášně pro myšlení a pro jednání“ (Hoveid, 2014, s. 278). A dále: „Tento jedinečný přístup slouží Arendtové jako model, když prohlašuje, že Sokrates reprezentuje myšlení, které není chápáno jako kontemplativní aktivita odříznutá od světa, ale spíš jako něco, co je vyjadřováno ve vztahu s druhými. Tento druh myšlení tudíž probíhá mezi lidmi“ (tamtéž).

Vidíme tedy, že autorka článku použila myšlenky Arendt vztahující se k myšlení a do jisté míry i k tradici. Přestože nemluvila přímo o autoritě, vztahuje ji do souvislosti s tradicí a vzdělávaných jedinců. Na Arendt pohlíží jako na osobu, jež tuto oblast zná, což ostatně můžeme spatřit minimálně v části pojednávající o Sokratovi, jehož Arendt používá jako jakýsi vzor pro způsob uvažování.

6 Závěr

V průběhu celé práce se nám postupně odhaluje, jak k tématu autority přistupovala filosofka Hannah Arendt. V jejích textech, zanesených i do této práce, je patrná snaha zaobírat se věcmi do hloubky. Veškeré myšlenky se jeví jako kriticky prozkoumané a promyšlené. Kritika se někdy projevuje i na adresu ostatních. Čtenáře může někdy až překvapit jakási tvrdost jejích slov adresovaných na tu či onu stranu, politické uskupení, nebo jen skupinu lidí mající určitý názor. Z tohoto důvodu bychom u autorky marně hledali k tématu autority zcela jednoduchou odpověď či řešení. Ta se čtenáři odhaluje postupně, nejen na základě pročítání jejích textů, ale rovněž ze znalostí kontextu okolností, které ji na cestě hledání obohatily a poznamenaly. Ať se jedná o její studentské období na univerzitách, kde byla ovlivněna některými profesory a touhou poznávat a studovat, nebo o jiné etapy života, při kterých byla nucena bránit svoji víru, emigrovat a bojovat proti antisemitismu. Všechny tyto zkušenosti pomáhaly filosofce v kritickém přezkoumávání historického, kulturního, politického a vzdělávacího systému a postupně vytvářely její náhled na řadu oblastí a témat. Jedním z takových velkých témat je autorita. Právě popis autorčina pojetí autority, včetně vyvození pedagogických souvislostí pro současnost, je cílem této práce.

Skrze snahu Arendt zaobírat se věcmi poctivě a kriticky se setkáváme s velmi komplexním pohledem. Její pojetí se v první řadě opírá o historický vývoj tématu, o dobový kontext, který dal vzniknout otázce autority. Tyto počátky můžeme pozorovat již od starověkého Řecka, kde se touto tematikou zabývali velikáni jako Sokrates, Platón a Aristoteles. U těchto filosofů se jednalo spíše jen o zárodky autority, které měly se současnou podobou autority málo společného. Tyto prvopočátky tématu mají své pokračování. Arendt tuto návaznost vidí v tehdejší římské státě, který již vytvořil koncepci autority, jež se předávala v průběhu historie evropského kontinentu. Dle Arendt tedy můžeme první jasnější podobu autority spatřit až u Římanů. Ta se ovšem neprojevuje samostatně, ale vždy v koexistenci dvou dalších prvků – tradice a náboženství. Autorka poukazuje na nezbytnou provázanost této římské triády. Bez propojenosti by autorita byla nestabilní a nedokázala by se udržovat po staletí. Skrze římskou triádu dostává autorita svoji stabilitu až do novověku. I když se v průběhu dějin změnil její obsah, zajišťovala pevné základy, na kterých bylo možné stavět. Právě porozumění římské triádě, jak ji autorka představuje, vede k pochopení její kritiky směrem k současné kultuře, neboť absence a neznalost tohoto

tria vede současnou západní společnost ke zmatku v mnoha ohledech. Příčinou odcizení se od znalosti římské triády společnost opouští podstatu autority. Postupně tak degraduje její význam.

Arendt při svých úvahách o autoritě nevycházela jen ze studia historických pramenů starověku. Vedle znalosti řecko-římské kultury byla ovlivněna také moderními autory žijícími na přelomu 19. a 20. století. V jejich textech se můžeme setkat s tématy morálky, osob reprezentujících autoritu, nebo struktur nárokových si legitimitu moci. Tato témata jsou popisována sociologickými profesory Emilem Durkheimem a Maxem Weberem. Je tedy patrné, že se Arendt k jejich textům dostala a mohla jimi být ovlivněna pro utváření svého pohledu na danou problematiku.

Poznání všech těchto pramenů – starověkých i novověkých – týkajících se tématu autority mělo pro naši autorku velký význam. Jen díky této znalosti můžeme pozorovat Arendt přehled a znalost týkající se našeho předmětu. Je zcela evidentní, že vedle znalosti provázela Arendt také odvaha. S těmito vlastnostmi se pak nebála pojmenovat problémy tehdejší společnosti, a především poukázat na jejich příčinu. Nejvíce to vystihuje dílo s příznačným názvem *Krise kultury*. Politika, svoboda, liberalismus a konzervatismus, autoritářství a tyranie, výchova a vzdělávání jsou témata, která se v tehdejší společnosti objevují a zároveň se prolínají. V nich můžeme spatřit větší či menší spojitost s autoritou. Arendt se těmito jednotlivými tématy zabírala ve světle svého kritického myšlení. V textech na první pohled nenajdeme jasné a správné řešení. Ostatně to není ani přístup filosofa. Najdeme v nich pohledy, které se nebojí promýšlet téma co do podstaty a případné odchýlení pojmenovat. Texty přivádí k zamyšlení. Toto pojmenování tak čtenáři postupně pomáhá v utváření obrazu o tom, jak k tématu autority přistupuje samotná autorka.

Již bylo řečeno, že pojetí Arendt je komplexní. Přesto bychom mohli říci, že společným pojmem charakterizujícím autoritu je odpovědnost. Odpovědnost hraje svou roli v jakékoli oblasti lidského života. Nicméně i samotná Arendt poukazuje na fakt, že je tato podoba autority nejvíce patrná v oblasti výchovy a vzdělávání. Právě tam je autorita zpodobněna v osobě dospělého, schopného přebírat odpovědnost za předávání světa mladým, kteří jsou do tohoto světa teprve uváděni. Podoba autority tak zprostředkovává hodnotový svět, který je pro nové generace neznámý. Hodnoty mají svou historii a svůj původ, na kterém je možné stavět nové a pokračovat tak v kontinuitě. Odpovědnost se nicméně ztrácí, protože se společnost vzdává všeho starého ve prospěch moderního a

pokrokového. Autorita vždy vycházela z tradice, v níž měla oporu a své opodstatnění. Skrze tradici mohla autorita předávat hodnoty mající význam, jež byly předávány z generace na generaci. Společnost nicméně tuto tradici odstranila. Moderní přístupy, ve kterých je autorita dospělého vkládána do rukou dětí, je tak ukázkou samotné krize. Dítě nemůže nést odpovědnost za svět, který ještě nezná a je do něj teprve uváděno. V oblasti výchovy se autorita dospělého vytrácí a přebírá ji autorita dítěte či skupiny dětí. To ovšem může mít nedozírné důsledky. V důsledku těchto moderních přístupů a snah, u kterých je patrná vůle zbavit se jisté odpovědnosti, Arendt popisuje krizi autority. Neváhá napsat, že opravdová autorita již vymizela. Odpovědnost za svět tedy mají všichni a zároveň nikdo. Čtenáři se tato slova mohou jevit jako velmi pesimistická. Autorita tedy vymizela a současná společnost s tím již nic nezmůže. Nicméně je třeba poznamenat, že by bylo v rozporu s autorčíným pojetím, pokud by došlo k nenávratné ztrátě. Vždyť pokaždé, když se ve společnosti nachází osoba, které není lhostejný svět, je na cestě k tomu znovu žít ve shodě s pojetím autority. Bylo by v jisté kontradikci, pokud by člověk neměl možnost znovu autoritu přivádět do světa.

Přestože Hannah Arendt žila v minulém století a její texty o krizi kultury byly napsány již v 60. letech 20. století, můžeme konstatovat, že jsou stále aktuální. Můžeme říci, že hodnota jejích textů spočívá především v nadčasovosti. Možná právě naše současná společnost může ve světle textů Arendt vidět realitu, v jaké se nachází. Tedy, že naše společnost mnohdy nevychází z žádné tradice a neví, kam kráčí. Jak může taková společnost přebírat za něco odpovědnost, je otázkou. Je již na každém člověku, aby se podíval, odkud kam kráčí. Kritiku Hannah Arendt si tedy můžeme vztáhnout sami na sebe. Přebírat odpovědnost za chod věcí ve světě je stále aktuální a naléhavé. Autorita je nositelem této odpovědnosti, vycházející z určité tradice a pomáhající v přenášení hodnoty z generace na generaci. I když Arendt zmiňuje vymizení autority ze společnosti, nikde nepíše, že lidé odpovědnost za svět nemohou opět přebírat. Můžeme tedy poselství Arendt vnímat právě ve výzvě. Pro každého z nás by mělo být výzvou přebírat odpovědnost za chod světa. To je podstata pojetí. Je na nás, abychom dokázali navazovat na minulost, zlepšovali přítomnost a vzhlíželi do budoucnosti s nadějí.

7 Bibliografie

- ARENDT, Hannah. Krize kultury: (4 cvičení v polit. myšlení.). Praha: Mladá fronta, 1994. Váhy (Mladá fronta). ISBN 80-204-0424-4.
- ARENDT, Hannah. *Mezi minulostí a budoucností: osm cvičení v politickém myšlení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002. Politika a společnost. ISBN 80-859-5992-5.
- ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh, 1996. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 80-860-0513-5.
- ARISTOTELES. *Politika: řecko-česky*. Druhé vydání. Praha: OIKOYMENH, 2019-. Knihovna antické tradice. ISBN 978-80-7298-360-5.
- BENEDIKT XVI. *Evropa: její základy dnes a zítra*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. ISBN 80-719-2801-1.
- Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad*. 23. (14. opravené) vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2017. ISBN 978-80-7545-051-7.
- DURKHEIM, Émil. *Moral education*. Dover Edition. Mineola, New York: Dover Publications, 2002. ISBN 978-0-486-42498-9.
- DURKHEIM, Émile. *Sociologie a filosofie: sociologie a sociální vědy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. Klas (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-858-5057-5.
- LEWIS, C. S. *K jádru křesťanství*. 3. vyd. Praha: Návrat domů, c2011. ISBN 978-80-7255-264-1.
- PETRÁČKOVÁ, Věra a Jiří KRAUS. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0523-4.
- PINCKAERS, Servais. *Prameny křesťanské morálky: její metoda, obsah, dějiny*. Praha: Krystal OP. ISBN 978-80-7575-039-6.
- PLATÓN. *Ústava*. 4., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2005. ISBN 80-729-8142-0.
- REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2001. ISBN 80-859-2785-3.
- STEINER, Frank. *Albert Einstein: Genie, Visionär und Legende*. Berlin: Springer, 2005. ISBN 978-3540210603.
- STROUHAL, Martin. *Émile Durkheim – sociolog a pedagog*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010. ISBN 978-80-7308-335-9.

MIKULKOVÁ, Milena. Ruce hlavu vzhůru, *rodiče!*: na výchovu selským rozumem. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-5606-6.

WEBER, Max a Jan ŠKODA. Autorita, etika a společnost: pohled sociologa do dějin. Praha: Mladá fronta, 1997. Souvislosti (Mladá fronta). ISBN 80-204-0611-5.

YOUNG-BRUEHL, Elisabeth. *Hannah Arendtová: z lásky k světu*. Bratislava: Agora. Životy a idey. ISBN 80-968-6866-7. (Young-Bruehl, 2004).

7.1 Elektronické zdroje

Cambridge Dictionary [online]. Cambridge: Cambridge University Press, 2022 [cit. 2022-01-15]. Dostupné z: <https://dictionary.cambridge.org/>

HOVEID, Marit Honerød. Je těžiště dobrého vzdělávání v učení se myslet? *Pedagogika: Časopis pro vědy o vzdělávání a výchově* [online]. 2014, 64(3), 271-286 [cit. 2022-04-14]. ISSN 2336-2189. Dostupné z: <https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=4049%20title=>

KLOEG, Julien a Liesbeth NOORDEGRAAF-EELENS. Ambiguous authority: reflections on Hannah Arendt's concept of authority in education. *Educational Philosophy and Theory*. 1-11. ISSN 0013-1857. Dostupné z: doi:10.1080/00131857.2021.1930864

LOJA, Gerardo Miguel Nieves. Hannah Arendt y el problema de la educación. *Sophia / Fundamentos filosóficos de la Sociología de la Educación*. [online]. Salesian Polytechnic University of Ecuador: Centro Gráfico Salesiano (, 2017, 11(23), 16 [cit. 2022-04-11]. ISSN 1390-8626. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.17163/soph.n23.2017.08>

PECKA, Emanuel. Liberalismus. *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2017 [cit. 2022-01-25]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Liberalismus>

NEHNĚVAJSA, Jiří. Despocie. *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2017 [cit. 2022-01-15]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Despocie>

FORET, Miroslav. Religiozita. *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2017 [cit. 2022-01-15]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/RELIGIOZITA>

MIKŠ, František. Konzervatismus. *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2017 [cit. 2022-01-25]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Konzervatismus>

MITRENGOVÁ, Zuzana. Cesta aristotelismu do Evropy aneb Aristoteles „dvakrát ztracený“ [online]. Brno, 2016 [cit. 2022-01-15]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/myeub/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Katarina PETROVIČOVÁ.

SNIR, Itay. Tradition, authority and dialogue: Arendt and Alexander on education. *Foro de Educación*. 2018, 16(24), 21-40. ISSN 1698-7802. Dostupné z: doi:10.14516/fde.598

ŠPRTA, Marian. *Dospělost u Hannah Arendtové*. Praha, 2007. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy a filosofie. Vedoucí práce doc. PhDr. Zdeněk Pinc.

VORÁČEK, Emil. Totalitarismus. *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2017 [cit. 2022-01-27]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Totalitarismus>

8 Seznam obrázků:

Obrázek 1 Hannah Arendt v roce 1933 (Young-Bruehl, 2004).....	37
---	----